

ГАЛАГАЗ (*TADORNA TADORNA*) ТА ОГАР (*TADORNA FERRUGINEA*) У МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

К.О. Редінов^{1,2}, П.С. Панченко³, З.О. Петрович¹, О.О. Форманюк⁴

¹ Регіональний ландшафтний парк «Кінбурнська коса»; вул. Торгова, 23а, м. Очаків, Миколаївська обл., 57508, Україна
Regional Landscape Park «Kinburnska kosa»; Torhova str., 23a, Ochakiv, Mykolayiv region, 57508, Ukraine

² Національний природний парк «Білобережжя Святослава»; вул. Лоцманська, 18, м. Очаків, Миколаївська область, 57508, Україна
National Park «Biloberezhzhya Svyatoslava»; Lotsmanska str., 18, Ochakiv, Mykolayiv region, 57508, Ukraine

³ Азово-Чорноморська орнітологічна робоча група; пр. Добровольського, 114/1, кв. 18, м. Одеса, 65111, Україна
Azov-Black Sea Ornithological Working Group; pr. Dobrovol'skogo, 114/1, No 18, Odesa, 65111, Ukraine

⁴ Азово-Чорноморська орнітологічна робоча група; вул. Хіміків 12, кв. 167, м. Південне, Одеська обл., 65481, Україна
Azov-Black Sea Ornithological Working Group; Khimikiv str. 12, No 167, Pivdenne Town, Odesa region, 65481, Ukraine

✉ К.О. Редінов (K.A. Redinov), e-mail: brufinus@gmail.com; Konstantin Redinov <https://orcid.org/0000-0003-4903-3586>;

 Pavel Panchenko <https://orcid.org/0000-0003-3602-0831>; Zinonii Petrovich <https://orcid.org/0000-0003-4700-5039>;

 Oleg Formanyuk <https://orcid.org/0000-0001-8408-0981>

Common Shelduck (*Tadorna tadorna*) and Ruddy Shelduck (*Tadorna ferruginea*) in Mykolayiv region. - K.A. Redinov, P.S. Panchenko, Z.O. Petrovich, O.A. Formanyuk. - *Berkut*. 34 (2). 2025. - Data on the distribution, abundance, migrations, wintering, nesting ecology and conservation status of these species for a period of over 200 years have been analyzed and summarized. The authors collected material in 1987–2025. The number of Common Shelduck is estimated at 150–200 breeding pairs and 1000–1500 non-breeding individuals. The species is expanded in freshwater ponds within the steppe zone. Until the 21st century, Ruddy Shelduck was a rare migratory (nomadic) species. Currently, it has the status of a breeding (35–55 pairs), summering (200–300 individuals), migratory and wintering species. We associate its appearance and spreading with the expansion of birds from the eastern part of the range. Ruddy Shelducks have been regularly encountered since 2008. [Ukrainian].

Key words: South Ukraine, number, breeding, migration, wintering, conservation.

Проаналізовано й узагальнено дані по поширенню, чисельності, міграціях, зимівлі, екології гніздування та стану охорони цих видів за період понад 200 років. Авторами матеріал зібрано в 1987–2025 рр. Чисельність галагаза оцінено в 150–200 гніздових пар і 1000–1500 особин, які не беруть участі в розмноженні. Спостерігається розселення виду по прісних ставках у межах степової зони. Огар до ХХІ ст. був рідкісним пролітним (кочовим) видом. Наразі має статус гніздового (35–55 пар), літучого (200–300 особин), перелітного та зимуючого виду. Появу його та розселення ми пов'язуємо з експансією птахів зі східної частини ареалу, регулярно огарі почали зустрічатися з 2008 р.

Ключові слова: Південна Україна, поширення, чисельність, гніздування, міграція, зимівля, охорона.

Рід *Tadorna* в Україні представлений галагазом (*T. tadorna*) та огаром (*T. ferruginea*) (Лысенко, 1991). Обидва види мешкають у Миколаївській області та перебувають під охороною: галагаз – занесений до Регіонального Червоного списку (Перелік..., 2020), а огар – Червоної книги України (Перелік..., 2021).

Обидва види на території Миколаївської області вивчені слабо. Дані по ним фрагментарні та розпорошені в часі (Подушкин, 1913; Ардамацкая, 1991; Редінов, 1999; Форманюк и др., 2003; Редінов, 2010, 2015, 2016а, 2016б; Кузьменко та ін., 2021; Редінов та ін., 2022; Мезінов, 2024 та ін.). Тому є потреба в узагальненні всієї наявної інформації щодо поширення, чисельності, біології та екології цих двох специфічних видів качок.

Матеріал і методика

Миколаївська область (площа 24,6 тис. км²) розташована в межах сухостепової, середньостепової та північно-степової підзон степової зони (93%) та в лісостеповій зоні (7%) (рис. 1). Лісисгість території сягає 4,9%, сільгоспугіддя займають 81,8% площі. В області нараховується 120 річок і балок з тимчасовими струмками довжиною понад 10 км кожна: 112 – малі, 7 – середні та 1 велика (р. Південний Буг), 45 водосховищ і 1104 ставки. Густина річкової сітки 0,1–0,2 км/км². На півдні області лежить частково Кінбурнський п-ів, Тилігульський і Дніпровсько-Бузький лимани, а також Березанський лиман, оз. Солонець-Тузли, оз. Морське (розташоване біля однойменного села), прибережні акваторії Чорного моря з островами Круглий,

Довгий і Березань. Вода займає 5,2% площі області (Ковеза, Галицький, 1990; Національний атлас..., 2007; Національна доповідь..., 2008 та ін.).

Дані зібрано в 1987–2025 рр. шляхом стаціонарних досліджень і під час експедиційних виїздів, у тому числі в об'єктах природно-заповідного фонду: Єланецькому відділенні природного заповідника (ПЗ) «Єланецький степ», регіональних ландшафтних парках (РЛП): «Кінбурнська коса», «Тилігульський», національному природному парку (НПП) «Білобережжя Святослава», Чорноморському біосферному заповіднику НАН України та деяких інших¹. Найбільш ґрунтовні дані по екології галагаза зібрано на Кінбурнському п-ові в межах Миколаївської області², в Бейкушській затоці Березанського лиману, в пониззі та південній частині Тилігульського лиману³, на заході області. Опрацьовано літературні джерела, каталоги та колекції музеїв, інтернет-ресурси, що охоплюють період у понад 200 років. Наведено також деякі літературні дані та власні спостереження і повідомлення колег та бьордвотчерів, що стосуються території прилеглих областей. Усі дати до 31.01.1917 р. наведено за новим стилем. Особливу увагу

¹ Картохему розташування заповідних об'єктів наведено в іншій нашій роботі (Редінов, Петрович, 2016).

² Картохему більшості топонімів, котрі згадуються в тексті, наведено в нашій роботі (Редінов та ін., 2022).

³ Багаторічні дані обліків галагаза та спостереження огара П.С. Панченко і О.О. Форманюком у пониззі Тилігульського лиману та на інших його ділянках наразі повністю не опрацьовані, тому у статті вони використовуються фрагментарно. Це стосується й деяких інших водно-болотних угідь Миколаївщини.

приділено також варіантам українських і російських назв видів в Україні, оскільки з цим існує певна плутанина.

Статистична обробка матеріалу проведена з використанням програми MS Excel і пакета програм SPSS 13.0 For Windows. Для вибірок (n) розраховані основні статистичні параметри: середнє значення (M), стандартна похибка (SE), стандартне відхилення (SD), медіана (Me), крайні значення (Lim).

Для уточнення назв населених пунктів і меж адміністративних районів використано карти з Інтернету (<https://www.google.com/maps/place/>; програма Google Earth).

У роботі використано назви населених пунктів і районів згідно з новим адміністративно-територіальним устроєм (станом на 1.07.2025 р.). Назви установ наводяться в сучасному варіанті.

Наукові латинські назви наведені згідно з IOC World Bird List⁴, а українські – за працею В.М. Грищенка (Grishchenko, 2004).

При використанні спостережень з баз по біорізноманіттю, з метою економії місця, ми наводимо ініціали, прізвище або псевдонім спостерігача та номер спостереження, наприклад, – eBird12925942. Для пошуку першоджерела знахідки, номер необхідно додати до адреси сайту <https://ebird.org/checklist/S...> Для спостережень з сайту «Птахи України» вказано лише адресу сайту <https://uabirds.org/>.

Прийнято наступні скорочення: F – самка, M – самець, ad – дорослий птах, pull – пташеня, juv – молодий птах, що набув здатності літати; ТГ – територіальна громада; Чорноморський БЗ – Чорноморський біосферний заповідник національної академії наук (НАН) України; БЗ «Асканія-Нова» – біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф.Е. Фальц-Фейна; ННПМ – Зоологічний музей Національного науково-природничого музею НАН України; Авторство знахідок позначено скорочено: KR – К.О. Редінов, PP – П.С. Панченко, ZP – З.О. Петрович, OF – О.О. Форманюк, OR – О.О. Редінов, або повністю.

Результати та обговорення

Галагаз

Статус. Гніздовий, пролітний, літуючий і зимуючий вид.

Поширення, чисельність. М.А. Воїнственський (Воинственский, 1960) вважає галагаза давнім автохтонним мешканцем морського узбережжя, лиманів і морських озер. За О. Нордманом (Nordmann, 1840), це морський птах, який ніколи не трапляється у прісній воді, але навесні та восени його можна зустріти на будь-якому солоному озері в Тавриді. На початку ХХ ст. галагаз був відносно рідкісним. Й.К. Пачоський (1906, 1911) зазначав, що він гніздиться у глиняних урвищах приморської смуги, зокрема в околицях Очакова, що підтверджується колекційними зразками (Смельянова, 2017). Д.О. Подушкін (1913), спираючись на повідомлення мисливців, писав, що цей птах гніздиться у глинистих берегах Березанського лиману в норах і кучугурах на Кінбурнському п-ові. Сам він спостерігав галагазів влітку на оз. Солонець-Тузли. З

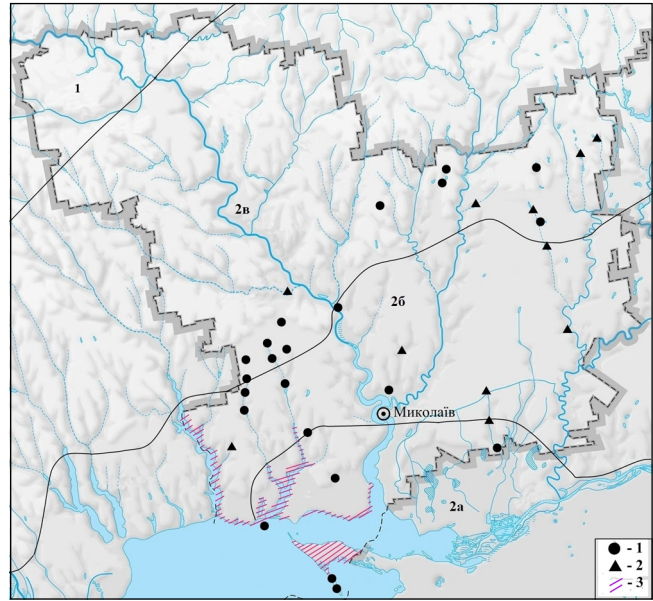

Рис. 1. Поширення галагаза у гніздовий період у Миколаївській області протягом 1987–2025 рр.

Гніздування: 1 – доведене; 2 – вірогідне; 3 – масове;

фізико-географічне районування: 1 – лісостепова зона, 2a – сухостепова, 2b – середньостепова, 2c – північностепова підзона степової зони.

Fig. 1. Distribution of Common Shelduck in breeding period in Mykolayiv region during 1987–2025.

Breeding: 1 – confirmed; 2 – probable; 3 – mass;

physical-geographical zoning: 1 – forest-steppe zone, 2a – dry-steppe, 2b – middle-steppe, 2c – northern-steppe subzone of the steppe zone.

кожним роком чисельність птахів зменшувалася внаслідок збирання яєць і відлову пташенят. Ф. Кисельов (1931) писав, що галагаз гніздиться на Кінбурнському п-ові, де його досить багато, а також на островах Довгий і Березань у Чорному морі та в кручах Дніпровського і Березанського лиманів. О.О. Браунер (1929) спостерігав 2 виводки біля о. Довгий у 1929 р. Він же писав, що років 40 тому галагаз гніздився у великій кількості в норах, виритих птахами у високих глиняних урвистих берегах Чорного моря між Бугазом (Одеська область) та м. Очаків, а також на Тилігульському та інших лиманах (Браунер, 1923). За спостереженнями Л.Ф. Назаренка (1958), до 1941 р. галагаз був досить звичайним на лиманах Північно-Західного Причорномор'я, а в 1950-х рр. став гніздитися рідко. Зокрема, він розмножувався на Тилігульському лимані та прилеглих ділянках морського узбережжя.

У 1987–2025 рр. галагаз був поширений на гніздуванні у приморських районах: Тилігульський, Березанський і Дніпровсько-Бузький лимани, оз. Солонець-Тузли, оз. Морське, Кінбурнський п-ів, морське узбережжя, о. Березань (Бузун, 1986; Ардамацкая, 2003; Петрович, Деркач, 2003; Directory..., 2003; Редінов, Петрович, 2020). Також подекуди зустрічали його на ставках та інших прісних водоймах у межах степової частини області (Редінов, 1999; Олейник, Редінов, 2005; Redinov et al., 2023). Найбільша кількість птахів розмножується на лиманах, оз. Солонець-Тузли та Кінбурнському п-ові.

⁴ <http://www.worldbirdnames.org/>

Дані по динаміці чисельності виду в пониззі Тилігульського лиману такі: 1975–1986 рр. – гніздилися 2–8 пар (Черничко, Стойловский, 1991), 1998–2002 рр. – 4–35 пар⁵ (Форманюк и др., 2003), 2019–2020 рр. – 65–85 пар⁶ (Стойловский, Кивганов, 2020). Вид також гніздиться на інших ділянках лиману. Наприклад, між селами Українка й Ташине 17.05.2003 р. було обліковано три скупчення з 206 ос., а гніздилися 10–15 пар. Загалом у пониззі та в межах Миколаївської частини лиману гніздиться 40–60 пар. Значимо, що В.А. Бузун (1986) на лимані виявив 5 «колоній» галагаза чисельністю 3–8 пар, найбільша з яких заселяла 8 нір рудої лисиці (*Vulpes vulpes*) в пониззі лиману.

На Кінбурнському п-ові в межах області протягом 2000–2020 рр. гніздилися 20–30 пар (Directory..., 2003; Редінов, Петрович, 2020). Загалом на півострові в межах Миколаївської області та озер на прилеглий території Херсонської області у гніздовий період до 2022 р. трималися 400–500 ос., гніздилися – 50–80 пар. Так, на озерах в околицях сіл Покровка, Василівка, Геройське та Рибальче 15.07.2009 р. обліковано 282 дорослі особини та до 80 виводків. Поодинокі виводки спостерігаються й із морського боку Кінбурнського п-ова. У Ягорлицькій затоці протягом 1982–1988 рр. на о. Круглий було від 0 до 7 гнізд, а на о. Довгий, де галагази раніше гніздилися (Ардамацкая, 1958), їхніх гнізд не було (Ардамацкая, 1992).

На о. Березань гніздиться декілька пар (Петрович, Деркач, 2003). На острові та біля нього 4.04.2007 р. трималося близько 60 ос. Приблизно 20–30 пар також гніздиться вздовж правого берега Дніпровсько-Бузького лиману, зокрема 21.04.2014 р. в околицях с. Дніпровка обліковано 60 галагазів. На гіпергалінному оз. Солонець-Тузли протягом ХХІ ст. гніздиться 30–50 пар. Чисельність особин, котрі не беруть участі в розмноженні, є значно більшою: 5.05.2007 р. – 301 ос., 6–7.05.2008 р. – близько 1500 ос. На Березанському лимані гніздиться 15–30 пар, а скупчення досягають сотень особин, наприклад, 18.03.2007 р. – 245 ос., 7.06.2009 р. – 250 ос., 17.04.2011 р. – 650 ос. на ставку в околицях с. Суходіл.

У верхів'ях р. Березань та на ставках біля с. Широколанівка Миколаївського району галагаз відмічається з початку наших досліджень, з кінця 1980-х рр. Окремі пари розмножувалися також на невеликих ставках у долині р. Сосик (Редінов, 1999; Редінов, 2016б). Проведені у 2015 та 2018 рр. обліки, разом із випадковими спостереженнями, показали, що вид досить поширений у межах степової зони на прісних ставках (рис. 1).

Розселення виду на ставках у басейнах річок Південний Буг і Висунь не простежено. На нашу думку, він з'явився там у 1990-х рр., а може й раніше. Вже в 1999 р. гніздування доведено на півночі області. Під час обстеження правобережної частини степової зони України 10.05–25.06.2003 р. в межах Миколаївської області обліковано 26 ос. Ще одна пара виявлена 21.06.2002 р.

⁵ Чисельність наведено приблизно за кількістю пташенят – 350 pull.

⁶ Напевно мається на увазі загальна кількість пар, а не тих, у яких були виводки.

(Стригунов и др., 2005). Напевно мова йде лише про птахів, знайдених на ставках у долинах річок на віддалі від морського узбережжя та лиманів. Значимо, що на прилеглий території Дніпропетровської області (Криворіжжя) вперше галагаз виявлений на гніздуванні лише у 2003 р. – 1 пара (Коцюруба, Тарутин, 2003). В останні роки там відомо щонайменше три місця гніздування виду⁷ (В.М. Севідов; <https://uabirds.org/>). Дорослі галагази та виводки тримаються на ставках, у тому числі на полях фільтрації, звичайно з пологими берегами. Наповненість таких ставків, зазвичай, залежить від опадів, рідше скидів води із систем зрошення, до того ж площа водного дзеркала в них зменшується протягом літа, вони можуть повністю висихати.

Дані про спостереження галагаза на ставках згруповані по районах та розміщені в алфавітному порядку відповідно до назв населених пунктів.

Баштанський р-н: • ок. с. Анастасівка, ур. Чабанка, 13.07.2015 р. – 1 ad та 9 pull на ставку, 28.05.2018 р. – пара на ставку, 29.05.2018 р. – пара на іншому ставку, KR, PP, OF; • південніше с. Анастасівка, 28.05.2018 р. – 1 М на ставку, KR, PP, OF; • с. Березнегуватське, 3.06.2024 р. – 1 М, пара і 5 pull віком 3–4 доби, 13.07.2024 р. – 4 juv на ставку, В. Генчев (особ. повід.); • ок. с. Великоолександрівка, 12.06.2021 р. – пара, KR, PP; • ок. с. Григорівка, 29.05.2018 р. – 13 ad, KR, PP, OF; • ок. с. Маліївка, 28.05.2018 р. – 3 пари, KR, PP, OF; • між с-щем Казанка та с. Михайлівка, квітень – липень 2024–2025 рр. – десятки особин на ставках, OF, В. Севідов, О. Шепель (особ. повід.); • ок. с. Нововолодимирівка, 28.05.2018 р. – 4 ad на ставку, KR, PP, OF; • ок. с. Новомихайлівка, 29.05.2018 р. – пара з 6 pull віком 2–3 доби, KR, PP, OF; • ок. с. Новоюр'ївка, 28.05.2018 р. – 14 ad на ставку, KR, PP, OF; • ок. с. Показне, 13.07.2015 р. – 2 ad та 21 pull, KR, PP, OF; • ок. с. Петрівка, 29.05.2018 р. – 14 ad на ставку, KR, PP, OF; • ок. с. Привільнянське, 12.07.2015 р. – 12 ad та 12 pull у двох виводках, KR, PP, OF; • ок. с. Пришиб, 22.06.2020 р. – пара на р. Висунь, KR, PP, OF; • ок. с. Тихий Став, 28.05.2018 р. – 4 М на ставку, KR, PP, OF.

Вознесенський р-н: • ок. с. Водяне, 5.04.2017 р. – 2 ос., 13.05.2017 р. – 4 ос., Т. Кон (особ. повід.); 30.06.2019 р. – 17 ad і 6 pull віком 5–7 діб, KR, І. Моїсєєв; • Сланецьке відділення ПЗ «Сланецький степ», 18.04.2001 р. та 7.05.2003 р. – окремі самці (Редінов, 2006); • ок. с. Калинівка, Сланецька ТГ, 16.06.1999 р. – 13 ad і пара з 10 pull, О. Волкожа (особ. повід.); нами у 2000–2003 рр. галагази тут реєструвались у гніздовий період регулярно (27 реєстрацій), але виводків не спостерігали, найбільша згряя була з 5 пар – 5.04.2000 р. (Редінов, 2010); • ок. с. Покровка, став у пониззі р. Чичиклія. 5.05.1997 р. – 2 ос., 23.05.1998 р. – 1 ос., 18.04.1999 р. – пара, 11.05.1999 р. – пара, 13.06.1999 р. – 1 М (Редінов, 1999).

Миколаївський р-н: • ок. с. Богородицьке, 11.06.2008 р. – пара з 4 pull на ставку, KR; • ок. с. Вавілове, 11.06.2008 р. – пара на ставку, KR; • ок. с-ща Заводське, 6.06.2008 р. – пара на ставку-відстійнику, KR; • ок. с. Кандибине, 16.05.2021 р. – 1 М, Р. Степовий (iNat 79043582); • ок. с. Іванівка, Сте-

⁷ Нами пара виявлена на ставку біля с. Максимівка 21.06.2021 р.

півська ТГ, 8.05.2022 р. – пара, OR; • ок. с-ща Капустине, балка Капустяна, 15.03.2017 р. – 1 М (UkrBIN52598), 22.03.2017 р. – 2 М (UkrBIN53809), 19.04.2017 р. – 1 М, 24.03.2019 р. – 5, 5.04.2019 р. – 1 М (iNat22035184), 22.02.2020 р. – 1 М, 31.05.2020 р. – пара і 3 pull віком 2–3 доби, 4.07.2020 р. – 1 ad та 3 juv, 19.07.2020 р. – juv, 15.03.2021р. – 2 М і 4 F (iNat71306879), Р. Степовий (особ. повід.); • ок. с. Катеринівка, 19.06.2016 р. – 14 ad, KR; • ок. с. Краснопілля, 17.06.2018 р. – 1 ad, KR, ZP; • ок. м. Нова Одеса, 23.07.2005 р. – самка з 11 майже льотними пташенятами на риборозплідному ставку в долині р. Південний Буг (Олейник, Рединов, 2005); 23.04.2022 р. – 2 ос., В. Новак (eBird129081108); • ок. с. Новосафронівка, 1.07.2002 р. – 1 М на р. Гнилий Єланець, KR, О. Кондратенко; • ок. с. Піщаний Брід, 21.06.2022 р. – пара вела 10 pull по польовій дорозі до ставка біля північної околиці села, OR (фото 1); • між с. Піщаний Брід і с. Широколанівка, 19.06.2016 р. – 36 ad і 105 pull, KR; • ок. с. Степове, 2.06.2008 р. – виводок і 32 ad, OR; 26.04.2014 р. – 30 ad на ставку, KR.

Під час міграції та взимку птахи тримаються на Ягорлицькій затоці, рідше – в морі, на Дніпровсько-Бузькому лимані, оз. Солонець-Тузли, Березанському лимані (Рединов та ін., 2022; Redinov et al., 2022 та ін.).

Сучасну чисельність галагаза в Миколаївській області оцінено у 150–200 гніздових пар і 1000–1500 ос., які не беруть участі в розмноженні.

Колекційний матеріал (n = 6): № з-пт-73. 22.09.1903. М juv, Березань⁸. Т.І. Барей (ХОКМ); № з-пт-75. 10.10.1903. М ad, так само; № з-пт-74. 29.05.1905. F, ок. с. Коблеве, Миколаївський р-н. Т.І. Барей (ХОКМ); № 33297/16. 17.06.1980. F, ок. с. Дмитрівка, Миколаївський р-н. А.М. Пекло (ННПМ); № 33298/17. 17.06.1980. М, так само; № 38254/22. 17.06.1980. М, так само (Пекло, 1997; Смельянова, 2017).

Приліт. У зв'язку з тим, що галагази зимують і кочують, терміни прильоту можна виділити умовно (Лысенко, 1991). За спостереженнями в пониззі Тилігульського лиману чисельність птахів зростала в окремі роки вже з I декади січня, звичайно – в I–II декадах лютого. Наприклад, 6.12.2019 р. обліковано 133 ос., а 2.01.2020 р. – 312 ос. У Чорноморському БЗ приліт відмічено найраніше 12.02.1958 р. (Ардамацкая, 1958).

На заході області появу птахів спостерігали в кінці лютого – березні: 31.03.1991 р., 5.03.1995 р., 28.02.1996 р., 28.02.1997 р., 28.03.1998 р., 27.02.1999 р., 25.03.2003 р., 26.03.2005 р., 8.03.2007 р., 7.03.2008 р. (Рединов, 2016а).

Наведемо результати деяких обліків протягом лютого – березня, котрі дають уяву про чисельність птахів: 18.03.2007 р. – 245 ос., 8.03.2008 р. – 60 ос., 20.03.2011 р. – 120 ос. на ставку в околицях с. Суходіл на Березанському лимані; 22–23.02.2013 р. – 116 ос. на всій акваторії та в пониззі Тилігульського лиману (Ю. Андрющенко, В. По-

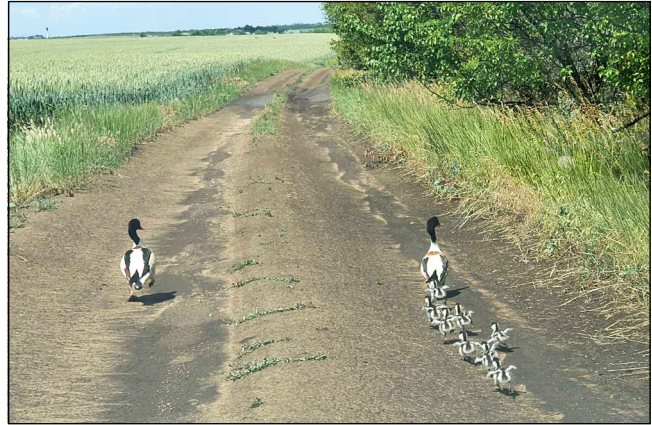

Фото 1. Пара галагазів веде пташенят по польовій дорозі. 21.06.2022, околиці с. Піщаний Брід.

Фото О.О. Рединова.

Photo 1. A pair of Common Shelducks leads their chicks along a field road.

пенко, KR, OF); 27.02.2016 – 231 ос., 16.02.2019 – 297 ос. у пониззі Тилігульського лиману та ділянці до с. Анатолівка; 11.03.2012 р. – 230 ос. на оз. Солонець-Тузли; 18.02.2018 – 45 ос. на Каборзькій косі Березанського лиману в ок. с. Чорноморка; 23.02.2020 р. – 999 ос. у пониззі Тилігульського лиману; 9.03.2024 р. – 200 ос. на оз. Морське (К. Пилипюк; eBird164403542).

Розмноження. Пари в галагазів постійні, нові формуються восени чи весною (Лысенко, 1991 та ін.). У місцях гніздування птахи можуть з'являтися з початку січня, звичайно – в лютому, інколи й пізніше. На ставку у верхів'ї Бейкушської затоки Березанського лиману появу зграй або пар відмічено 23.02.2015 р., 26.02.2016 р., 24.02.2020 р., 20.01.2023 р., 6.02.2024 р.

Токування та конфлікти спостерігали вже в лютому – березні: 8.03.2007 р. – околиці с. Широколанівка, 3.03.2010 р. – Березанський лиман, 26.02.2019 р., 29.02.2020 р. – Бейкушська затока Березанського лиману, став. Конфлікти тривають протягом усього часу насиджування кладок і під час виводу пташенят на водойми. У квітні – травні крім водойм пари, групи та окремих самців можна спостерігати в балках, біля курганів, на полях, на відстані до 3 км від найближчої водойми: 5.05.2007 р. – 11 галагазів біля нір лисиці поряд з оз. Солонець-Тузли; 20.04.2009 р. – пара в балці Аджигол біля нір європейського борсука (*Meles meles*), 1.05.2009 р. – 12 пар біля нір лисиці на березі Ягорлицької затоки в ур. Покровська коса, 9.05.2025 р. – пара біля нори неподалік від Березанського лиману. В місцях, де вид звичайний, спостерігаються скупчення птахів, які не беруть участі в розмноженні з десятків і сотень особин.

Пари гніздяться поодиночі або «колоніями», останні часто називають «комунами» (Бузун, 1986; Лысенко, 1991).

Більшість галагазів гніздяться в норах лисиць або виритих власноруч у лесових ґрунтах глиняних урвищ лиманів і моря або в піщаних кучугурах; у норах борсука, норах у скиртах соломи тощо (Бузун, 1986; Лысенко, 1991 та ін.; наші дані). Нори лисиць і борсука, котрі

⁸ На етикетках птахів, здобутих Т.І. Бареем, зазначено місце збору «Березань» – територія, що охоплює пониззя Березанського лиману, прилеглу до нього частину морського узбережжя та о. Березань (Смельянова, 2017). Зазначимо, що в межах окресленої території розміщене й пониззя оз. Солонець-Тузли.

Фото 2. Відкрите гніздо галагаза. Від гнізд інших качок його легко відрізнити за великою кількістю світло-сірого пуху. 19.06.1984 р., о. Орлов, Чорноморський заповідник.

Фото В.М. Грищенко.

Photo 2. An open nest of Common Shelduck on a sea island (Black Sea Nature Reserve).

займають галагази, часто розташовані на схилах балок, берегах лиманів, курганах і т.п. У с. Чорноморка ми спостерігали гніздування пари в норі в купі з хмизу та сіна на краю городу біля ставка. На краю цього ж села бачили як 10 галагазів токували на глиняному даху покинутого одноповерхового будинку. В цьому ж селі ми спостерігали пару, котра вела пташенят через занедбану ділянку між хатами й городом до ставка. Тобто гніздо було в межах села. Токуючих птахів зустрічали також біля занедбаних будівель – ферми, будинки і т.п. – за межами населених пунктів. На морських островах відоме влаштування гнізд на поверхні землі у щільних заростях рослин (Киселев, 1931; Ардамацкая, 1958; Костин, 1983; Лысенко, 1991; фото 2). Галагази також охоче займали штучні гніздівлі (Киселев, 1931 та ін.). Місце розташування гнізда може перебувати на відстані до 3–5 км від водойми, але звичайно ближче (Ардамацкая, 1958; Cramp, Simmons, 1977; Лысенко, 1991; наші дані).

В Європі, зокрема Азово-Чорноморському регіоні, початок відкладання яєць галагазом спостерігали у III декаді квітня – на початку травня (Cramp, Simmons, 1977; Ардамацкая, 1984; Лысенко, 1991). За нашими даними, судячи з часу появи пташенят, воно починається, зазвичай, у такі ж терміни. Виводки з пташенятами віком 2–3 доби спостерігали: 29.05.1992 р., 29.05.2016 р. – ставок в околицях с. Широколанівка; 5.06.2007 р. (n = 3) – оз. Красне на Кінбурнському п-ові; 31.05.2007 р. – околиці с. Прогресівка на Тилігульському лимані; 28.05.2009 р., 28.05.2020 р., 4.06.2022 р., 10.06.2022 р., 27.05.2023 р. – Бейкушська затока Березанського лиману; 2.06.2012 р. – пониззя Тилігульського лиману; 4.06.2017 р. – оз. Солонець-Тузли; 3.06.2019 р. – Анатолівська затока Тилігульського лиману; 29.05.2018 р. – ставок біля с. Новомихайлівка та 3.06.2024 р. – ставок у с. Березнегуватське Баштанського району.

Відомий випадок більш раннього початку відкладання яєць. Пара 19.05.2018 р. вела 10 пташенят до Ягорлицької

затоки біля с. Покровка на Кінбурнському п-ові. Розрахунок показує, що перше яйце було знесене приблизно 10.04. Ю.В. Костін (Костин, 1983) для Криму вказує найбільш раннє спостереження виводка 23.05 на оз. Донузлав.⁹ На жаль, кількість пташенят та їх вік не вказано. Виходячи з тривалості насиджування кладки, можна припустити, що вона була розпочата принаймні у II декаді квітня. Для Східного Приазов'я (Краснодарський край) також описано ранній випадок гніздування. Пару з 9 пташенятами, котрі нещодавно залишили гніздо, виявлено 22.05.2024 р. у прибережній акваторії Таганрозької затоки (Забашта, 2024). У даному випадку самка приступила до відкладання яєць приблизно 12.04.

Пізні та повторні кладки з'являються протягом II декади травня – II декади червня (Ардамацкая, 1958; Лысенко, 1991) та навіть III декади червня (наші дані). Масово виводки з'являються в червні – липні. Наприклад, на оз. Красне в околицях с. Василівка на Кінбурнському п-ові 27.05.2007 р. обліковано близько 200 дорослих галагазів, а 9.06.2007 р. спостерігали пару з 11 pull у віці 7 діб, два об'єднані виводки – 14 pull у віці 5–7 діб без дорослих птахів поряд і 280 дорослих птахів. На Кінбурнському п-ові¹⁰ 15.07.2009 р. обліковано 741 пташеня (до 80 виводків), з яких близько 65% були у віці 5–10 діб. На ставку в пониззі балки Аджигол в околицях с. Солончаки Миколаївського району 11.07.2006 р. спостерігали пару з 11 pull у віці 5 діб і пару з 19 pull у віці 19 діб.

Про вилуплення пташенят у кінці липня – на початку серпня свідчать наступні спостереження: 10.08.2002 р. – 3 pull віком близько 15 діб; 12.08.2004 р. – 11 pull 12-денних, 12.08.2005 р. – 4 pull 7-денних на Тилігульському лимані; 11.08.2005 р. – пара та 7 pull 7-денних, 4.08.2006 р. – пара та 4 pull 3-денних, 4.08.2006 р. – пара та 9 pull 3-денних на Кінбурнському п-ові; 2.08.2006 р. – пара та 7 pull 7-денних на Березанському лимані біля с. Суходіл.

Дані щодо величини кладки різняться, оскільки останні часто належать кільком самкам. За даними В.І. Лисенка (1991), розмір кладки в галагаза в Україні у середньому становить – 14,3 (8–28) яйця, а в місцях ізольованого гніздування, де вірогідність відкладання яєць кількома самками в одне гніздо малоімовірна, – 14,5 (8–18) яєць. За спостереженнями Т.Б. Ардамацької (1958) у Чорноморському БЗ (n = 288), розмір кладки становив 10–14 яєць, кладки із 15–21 яєць належали кільком самкам. За кількістю переважали кладки з 12 (n = 107; 37,15%) та 18 (n = 64; 22,22%) яєць. У кладках, де яєць було більше, частина останніх лежала поряд із гніздом. Пізніше вона прийшла до висновку, що на островах Тендрівської затоки Чорного моря розмір кладки (n = 1500) становить – 12,8 (8–19) яєць, а кладки з 22–45 і більше яєць належать кільком самкам (Ардамацкая, 1984). За спостереженнями Ю.В. Костіна (1983), на Лебединих островах у Криму самки висиджували лише кладки, розмір яких не перевищував 24 яйця.

⁹ Оскільки зазначене спостереження Щербатенка не згадується в дисертації Ю.В. Костіна (1969), ми припускаємо, що воно було зроблене в 1970-х рр.

¹⁰ У межах Миколаївської та прилеглої території Херсонської областей.

Фото 3. Пташеня галагаза, яке вилупилось у гнізді середнього крохаля. 19.06.1984 р., о. Орлов, Чорноморський заповідник. Фото В.М. Грищенко.
Photo 3. Chick of Common Shelduck hatched in a nest of Red-breasted Merganser on a sea island.

Часто він знаходив «нічийні гнізда» – скупчення до 36 яєць різних самок, котрими ніхто не опікувався.

У Європі загалом (Cramp, Simmons, 1977) розмір кладки, що належить одній самці, становить 8–10 (3–12), а двом і більше самкам – 17 (13–32) яєць. У Німеччині середній розмір кладки (n = 17) становив – 11,1 яєць. Кладки розміром понад 18 яєць (n = 2) належали двом самкам (Nessing, 2016). Таким чином, максимальний розмір кладки, що належить одній самці, у галагаза може сягати 18–19 яєць.

На островах у морі відмічали змішані кладки галагаза з нерознем (*Mareca strepera*), середнім крохалем (*Mergus serrator*) та іншими видами качок (Ардамацкая, 1958, 1984; Костин, 1983; фото 3).

Розміри яєць галагаза в Чорноморському БЗ (n = 480), мм: 43–48 × 60–69, у середньому – 46,1 × 66,2, вага свіжого яйця – 77–85 г (Ардамацкая, 1958). Яйця самка відкладає щодня, інколи через дві доби. Насиджування починається після відкладання останнього яйця, інкубація триває 29–31 добу (Cramp, Simmons, 1977; Ардамацкая, 1958; Лысенко, 1991). Іноді самки «гублять» яйця на берегах водойм.

На наступний день після вилуплення батьки ведуть пташенят до найближчої водойми, захищаючи їх від хижаків і людей (фото 1). По відношенню до людини та хижих ссавців спостерігали наступну поведінку: птахи літають поряд, сідають на землю або воду, імітують поранення, галасують. Пташенята розбігаються й ховаються у траві, притискаючись до землі. Якщо виводок перебуває на березі, при появі людини він відпливає від нього. На воді пташенята рятуються від небезпеки пірнаючи.

У місцях щільного гніздування виводки часто об'єднуються у «клуби», які супроводжує пара птахів, інколи один птах із пари. У клубах пташенята бувають як одного, так і різного віку. Розмір таких клубів може досягати 100 (Cramp, Simmons, 1977) – 180 (наші дані) пташенят. Об'єднання виводків, судячи з того, що пташенята в них

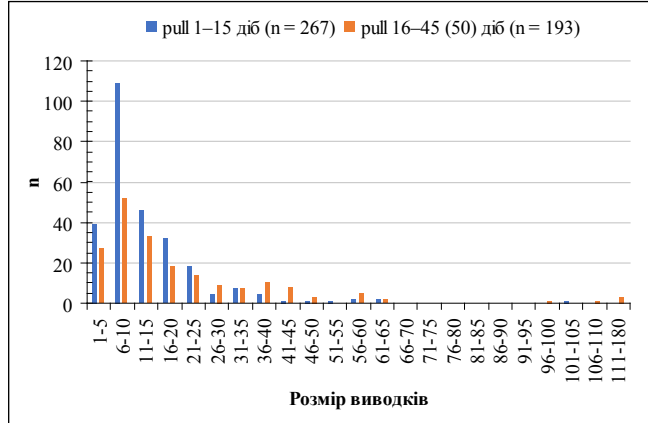

Рис. 2. Розподіл розмірів виводків і «клубів» пташенят галагаза різного віку за спостереженнями в Миколаївській області та на прилеглий території.

Fig. 2. Distribution of sizes of broods and «clubs» of Common Shelduck's chicks of different ages based on observations in Mykolaiv region and the surrounding area.

часто різні за віком, відбувається зазвичай на водоймі або на березі її. На Тилігульському лимані біля с. Анатолівка 2.07.2000 р. ми спостерігали пару, котра вела 34 2–3-денних пташенят із суші до Анатолівської коси.

У Чорноморському БЗ у виводках було 5–20 пташенят; середній розмір виводка – 9,2 (n = 66) – з пуховими та 6,7 (n = 64) – з підрослими пташенятами (Ардамацкая, 1958). За нашими спостереженнями, у виводках і «клубах» було (n = 267)¹¹ – 13,46 ± 0,72 (2–105; Me – 10, SD – 11,70) пухових і (n = 193)¹² – 21,24 ± 1,74 (2–180; Me – 13, SD – 24,15) старших пташенят. Як бачимо, більшість виводків мають розмір 6–10 пташенят (рис. 2).

Судячи з дат вилуплення пташенят, останні набувають здатності до польоту з початку липня до середини вересня (рис. 3). Виводки з льотними молодими птахами помічені з I декади липня: 11.07.2010 р. – на Кінбурнському п-ові, 7.07.2016 р., 11.07.2016 р., 19.07.2017 р., 11.07.2019 р. – в пониззі Тилігульського лиману.

Дорослі галагази можуть залишати пташенят після досягнення ними віку 15–20 діб, або тримаються з ними довше, до початку линьки. Остання починається в кінці липня – на початку серпня (Лысенко, 1991). Зрідка дорослі особи тримаються з опереними пташенятами. Пташенята вкриваються пером і набувають здатності літати у віці 45–50 діб (Ардамацкая, 1958; Cramp, Simmons, 1977).

Пташенят опікають самець і самка. В окремих випадках – лише один із партнерів. За спостереженнями Т.Б. Ар-

¹¹ 2 pull – 9 виводків, 3 – 6, 4 – 9, 5 – 15, 6 – 16, 7 – 16, 8 – 24, 9 – 25, 10 – 28, 11 – 13, 12 – 17, 13 – 8, 14 – 3, 15 – 5, 16 – 3, 17 – 8, 18 – 8, 19 – 7, 20 – 6, 21 – 7, 22 – 4, 23 – 3, 24 – 2, 25 – 2, 28 – 1, 30 – 3, 31 – 3, 34 – 2, 35 – 2, 36 – 1, 37 – 2, 38 – 1, 42 – 1, 47 – 1, 54 – 1, 57 – 1, 60 – 1, 65 – 2, 105 – 1.

¹² 2 pull – 4 виводки, 3 – 6, 4 – 4, 5 – 13, 6 – 10, 7 – 6, 8 – 13, 9 – 11, 10 – 12, 11 – 6, 12 – 9, 13 – 6, 14 – 4, 15 – 8, 16 – 6, 17 – 3, 18 – 2, 19 – 4, 20 – 3, 21 – 2, 22 – 2, 23 – 3, 24 – 3, 25 – 4, 26 – 3, 28 – 1, 29 – 2, 30 – 3, 35 – 7, 37 – 1, 40 – 9, 42 – 2, 43 – 2, 44 – 1, 45 – 3, 50 – 3, 58 – 1, 60 – 4, 62 – 1, 64 – 1, 100 – 1, 110 – 1, 120 – 1, 165 – 1, 180 – 1.

Місяць	IV		V			VI			VII			VIII			IX	
Декада	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2
Відкладання й насиджування яєць	-----															
Вилуплення пташенят	-----															
Пташенята набувають здатності літати	-----															

Рис. 3. Фенологія розмноження галагаза в Миколаївській області.

Fig. 3. Breeding phenology of Common Shelduck in Mykolayiv region.

дамацької (1958), у Чорноморському БЗ самці залишають виводки на початку серпня, а самки тримаються з ними до підняття останніх молодих птахів на крило. Але в пізніх виводках, самки покидають ще нелітних пташенят.

Біля пізніх виводків із пуховими пташенятами ми спостерігали пари: 11.08.2005 р., 4.08.2006 р. (n = 4) – на Кінбурнському п-ові; 2.08.2006 р. – на Березанському лимані біля с. Суходіл; 6.08.2009 р. – пониззя Тилігульського лиману. В той же час, в останньому місці 5.08.2010 р. обліковано 3 pull віком 10 діб і 5 pull віком 35 діб без супроводу дорослих птахів. На оз. Красне на Кінбурнському п-ові 30.07.2010 р. три виводки супроводжували лише по одному дорослому пташу; одна пара супроводжувала клуб із 23, ще одна – 57 pull; окремо трималися 9 дорослих птахів. На оз. Нечаяне 14.07.2012 р. виводки (n = 4) з pull віком 3–14 діб супроводжували лише самки.

Починаючи з I декади серпня скупчення виводків і льотних пташенят тримаються на окремих водоймах, зазвичай без дорослих птахів. Наприклад, на солоному оз. Красне на Кінбурнському п-ові 12.08.2006 р. зустріли пару з 8 пуховими пташенятами і близько 170 різновікових пташенят. Тут же 28.08.2016 р., після відкриття полювання, трималося близько 160 juv і pull. У пониззі Тилігульського лиману 6.08.2009 р. спостерігали пару з 50 pull віком 7–15 діб та 305 juv та pull.

Період розмноження, від початку відкладання яєць до підняття на крило пташенят у Миколаївській області триває з II декади квітня до II декади вересня (рис. 3).

Відліт. У кінці липня – серпні більшість галагазів відлітають на місця линяння, деякі з них є й місцями зимівлі, зокрема Сиваш (Лысенко, 1991). Також галагази концентруються на окремих солоних водоймах. У місцях гніздування на початку серпня ще трапляються поодинокі дорослі птахи або пари, що опікують виводки. У серпні 2004 р. (10–22) обліковано 341 ос.: Тилігульський лиман – 81, оз. Солонець-Тузли – 120, Дніпровський лиман – 45, узбережжя й озера Кінбурнського п-ова – 95. На оз. Морське, Березанському лимані та у плавнях р. Південний Буг галагазів не виявлено (Бюл. РОМ, 2005). Це підтверджують і результати інших серпневих обліків. На Тилігульському лимані 6–7.08.2009 р. обліковано 749 ос., у тому числі в пониззі лиману 330 juv і 77 pull (Редінов і др., 2010 з уточн.), 9.08.2012 р. – 6 ос. у пониззях лиману (Редінов і др., 2014)¹³; 5–6.08.2015 р. – 295 ос. на всій акваторії лиману (Гержик і др., 2016), а 4.08.2015 р. – 175 ос. у пониззі лиману (Панченко, Форманок, 2016); 15–16.08.2018 – 558 ос. на всій акваторії лиману (Гержик,

Деркач, 2019), 6–8.08.2021 р. – 92 ос. на більшій частині акваторії (Гержик і др., 2021). На оз. Морське обліковано: 9.08.2012 р. – 6 juv (Редінов, Петрович, 2014а), 22.08.2021 р. – 32 ос. у нижній частині озера (Давиденко, 2021). На оз. Солонець-Тузли: 2.08.2006 р. – 302 ос. (135 ad, 135 pull, 32 juv) (Петрович, Редінов, 2008б), 9.08.2012 р. – 191 ос. (10 ad, 181 juv) (Редінов, Петрович, 2014б). На узбережжі та озерах Кінбурнського п-ова: 5.08.2006 р. – 156 ос. (29 ad, 105 pull, 22 juv), 8.08.2009 – 13 ос. (Петрович, Редінов, 2010б), 10.08.2012 – 310 ос. (9 ad, 301 pull та juv) (Петрович і др., 2014 з уточн.), 9–11.08.2015 р. – 318 ос. (70 ad) (Петрович, Редінов, 2016). На Березанському лимані: 4.08.2006 р. – 36 ос. (4 ad, 28 pull, 4 juv) (Петрович, Редінов, 2008а з уточн.), 13.08.2009 р. – 37 ос. (20 ad) (Петрович, Редінов, 2010а з уточн.), 9.08.2012 р. – жодного птаха не виявлено (Петрович, Редінов, 2014)¹⁴. На ставку в затоці цього ж лиману біля с. Шмідтівка 2.08.2020 р. трималося 120 juv різного віку.

Восени після линяння зграї галагазів з'являються у приморських районах у вересні – жовтні. На Кінбурнському п-ові птахів обліковано: 19.09.2004 р. – 138 ос., 10.09.2005 – 400 ос., 10.09.2006 р. – 350 ос., 4.10.2009 р. – 300 ос., 11.09.2011 р. – 70 ос., 15.09.2012 р. – 170 ос. в акваторії Ягорлицької затоки біля Покровської коси; 1.10.2011 р. – 260 ос. на озерах Черепашине та Черніно; 4.10.2008 р. – 60 ос. на оз. Красне (Redinov et al., 2022; наші неопубл. дані). У пониззі Тилігульського лиману 21.09.2014 р. обліковано 4 ad і 64 juv; 27.09.2016 р. – 99 ос.; 17.09.2017 р. – птахів не було¹⁵; 3.10.2019 р. – 165 ос.; 14.09.2020 р. – близько 150 ос. (Д. Петриченко; eBird 73581908); 12.10.2020 р. – 276 ос.; 24.09.2020 – близько 200 ос. (К. Пилипюк та ін.; eBird74221115), 24.09.2023 р. – 30 ос. (С. Лобода; eBird151053784), 12.09.2024 р. – 20 ос. (А. Міськов; eBird 194846320). К. Пилипюк для галагазів, котрих спостерігав 24.08 та 22.09.2019 р., зазначає, що це була лише молодь (ebird59239864, 60062773).

Протягом другої половини осені галагази залишаються в цих же місцях, за виключенням оз. Красне. Восени вони тримаються також на оз. Солонець-Тузли, де, наприклад, 22.10.2010 р. обліковано близько 620 ос., та лиманах.

Восени галагазів спостерігали й у глибині материка. У пониззях р. Чичиклія на ставку біля с. Покровка обліковано: 22.11.1997 р. – 11 ad, 22.10.1998 р. – 1 ad; у верхів'ї р. Березань: 13.09.1991 р. – 1 ос., 30.09.1995 р. – 2 ос., 26.09.2007 р. – 1 juv (Редінов, 1999; Редінов, 2016б). В околицях с. Нове Життя Баштанського району В. Новак

¹³ Облік проведено лише в пониззі лиману.¹⁴ Обстежена вся площа угіддя.¹⁵ 10 juv спостерігали лише біля с. Українка.

спостерігав 29.10.2022 р. зграю із 5 ос., котра прямувала в південному напрямку (eBird128301997).

Зимівля. Галагази регулярно тримаються взимку в Ягорлицькій затоці біля Покровської коси Кінбурнського п-ова (Redinov et al., 2022; нові дані). Наприклад, тут обліковано: 8.01.2000 р. – 400 ос., 1.01.2001 р. – 800 ос., 26.01.2003 р. – 12 ос., 26.12.2004 р. – 195 ос., 24.01.2005 р. – 470 ос., 2.02.2007 р. – 430 ос., 13.12.2008 р. – 200 ос., 12.12.2009 р. – 530 ос., 4.12.2010 р. – 300 ос., 11.12.2010 р. – 30 ос. На оз. Солонець-Тузли у м'яку зиму 2006/2007 рр. облікували: 16.12.2006 р. – 1800 ос., 12.01.2007 р. – 1300 ос., 17.01.2009 р. – 196 ос., 13.01.2013 р. – 70 ос., 17.01.2014 р. – 212 ос., 5.01.2017 р. – 273 ос., 15.01.2018 р. – 600 ос. і т.д. З Ягорлицької затоки галагази літають годуватися на оз. Солонець-Тузли.

Регулярно галагази також зимують на Тилігульському лимані (Русев и др., 1998; наші дані). У пониззі його обліковано: 22.01.2020 р. – 200 ос. (Ю. Кодруль; ebird64841159); 14.01.2012 р. – 187 ос., 15.01.2014 р. – 86 ос., 14.01.2016 р. – 16 ос., 5.01.2017 р. – 37 ос., 5.01.2018 р. – 42 ос.

В акваторії Дніпровсько-Бузького лиману біля Очаківського мису 11.01.2009 р. спостерігали 3 ос., а при переході катером 2.12.2009 р. з м. Очаків до с. Покровське (причал біля східної околиці села) – 19 ос. На морі обліковано 17.01.2014 р. – 62 ос., 15.01.2018 р. – 28 ос. в околицях с. Морське, 14.01.2016 р. – 11 ос. біля мису Аджияск в околицях с. Рибаківка.

На Березанському лимані галагази взимку трапляються нечасто: 13 і 17.12.2005 р. – 30 ос., 6.12.2009 р. – 5 ос. в околицях с. Суходіл; 6.12.2009 р. – 5 ос. в околицях с. Сонячне, 3.12.2017 р. – 30 ос. на косі біля с. Березань; 15.01.2018 р. – 56 ос., 17.01.2009 р. – 8 ос. у гирлі та на прилеглій ділянці лиману. Частина цих зустрічей пов'язана з міграційними переміщеннями.

Літуючі фактори, охорона. У період гніздування спостерігали випадки розорення кладок, розташованих у штучних норах, лисицею (Киселев, 1931; Ардамацкая, 1958). Найбільше вид страждає від жовтоногого мартина (*Larus cachinnans*), котрий поїдає пухових пташенят. Гнізда галагаза, розташовані на островах, розорюють жовтоногий мартин, воронів птахи, лисиця, єнотоподібний собака (*Nyctereutes procyonoides*); страждають вони й від підтоплення (Ардамацкая, 1958; Лысенко, 1991; наші дані). Протягом останніх десятиріч на півдні України суттєво розселився шакал (*Canis aureus*) (Редінов, 2023), який становить потенційну загрозу для галагаза. Вид страждає також від розвитку рекреації та заготівлі мотилля й артемії соляної.

Полювання на галагаза заборонено. У зв'язку з пізніми термінами розмноження, частина молодняка все ж незаконно здобувається в серпні під час відкриття полювання. Ситуація з браконьєрством дещо покращилася після заборони полювання в заповідних об'єктах у грудні 2009 р., оскільки більшість галагазів перебуває протягом року саме на цих територіях. Відомі випадки відлову пташенят із метою утримання в неволі.

Вид охороняється в РЛП «Тилігульський», НПП «Білобережжя Святослава», РЛП «Кінбурнська коса», Чор-

номорському БЗ. Зазначимо, що заповідний Кінбурнський п-ів і Чорноморський БЗ тимчасово окуповані, а півострів з лютого 2022 р. перебуває на лінії фронту (Редінов, Петрович, 2023).

У Чорноморському БЗ – на Ягорлицькому куті та островах – проводили дослідження по займанню галагазами штучних гніздівель. Частина з них птахи використовували для гніздування (Киселев, 1931; Ардамацкая, 1958).

Різні. Варіанти назв цієї качки в Україні: пеганка, огар (Nordmann, 1840); огарь (російська) (Браунер, 1894); пеганка (рос.), галагаз, стрекотель (Подушкин, 1913); пеганка (рос.), огарь (рос.), готка, галагаз – у Криму, стрекотень – біля м. Очаків (Браунер, 1923); пеганка (рос.), галагаз, огарь (Назаренко, 1958); галагаз, огар, огарь, стрекет – сучасні назви виду мисливцями та іншими місцевими жителями (Москаленко, 2012; наші дані).

Огар

Статус. Гніздовий, мігруючий, літуючий і зимуючий вид.

Поширення, чисельність. М.А. Воїнственський (1960) зазначає, що огар пов'язаний із посушливими пустельно-степовими районами Палеарктики, вірогідно, ще з міоцену. Незважаючи на рідкісні випадки гніздування виду в сучасний період у західній частині Степової зони, він вважав огара типовим і достатньо давнім автохтонним мешканцем морського узбережжя, лиманів і морських озер, ареал якого змістився на схід. Рештки огара знайдені у викопній «фауні» о. Березань (Яниш, Каспаров, 2015) та Ольвії (Gorobets, Rudenko, 2022). В економічних примітках до генерального межування Ольвіопольського повіту¹⁶ згадується, що огар трапляється по річках Південний Буг і Громоклія (Кириков, 1983)¹⁷. О. Нордман (1840) писав, що огар у великій кількості водиться на північному узбережжі Чорного моря, звідки лише випадково поширюється у прилеглі краї. Північною межею поширення він вважав 52 градус пн. ш. У нарисі згадуються Крим і Новоросія¹⁸. З опису особливостей екології, поведінки, голосу видно, що мова йде саме про огара, а не про галагаза¹⁹. Зазначимо, що К. Кесслер (1860) під час експедиції в 1858 р., котра проходила й по територіях сучасних Одеської, Миколаївської, Херсонської областей і Криму, відзначив гніздування огара лише на Кримському п-ові. А.М. Шугуров (1903) та О.О. Браунер (1923) цей вид для Херсонської губернії не згадували.

¹⁶ Повіт існував протягом 1776–1828 рр., центром його було м. Ольвіополь, на місці останнього зараз розміщене частково м. Первомайськ (https://uk.wikipedia.org/wiki/Ольвіопольський_повіт).

¹⁷ У книзі також указано, що, за даними А. Мейера (1794), огар був поширений по р. Південний Буг. У цитованій праці згадок про огара, як і галагаза, ми не знайшли.

¹⁸ Російська урядова назва для південноукраїнських земель, анексованих Російською імперією. Вперше згадується в 1764 р. як Новоросійська губернія. Територія Новоросії змінювалася, з 1812 р. до неї входили Херсонська, Таврійська та Бессарабська губернії (Енциклопедія українознавства, 1966).

¹⁹ В.І. Лисенко (1991) бере під сумнів твердження про велику кількість огарів в околицях Одеси, про яку нібито йдеться у праці О. Нордмана (1840), але в ній Одеса не згадується.

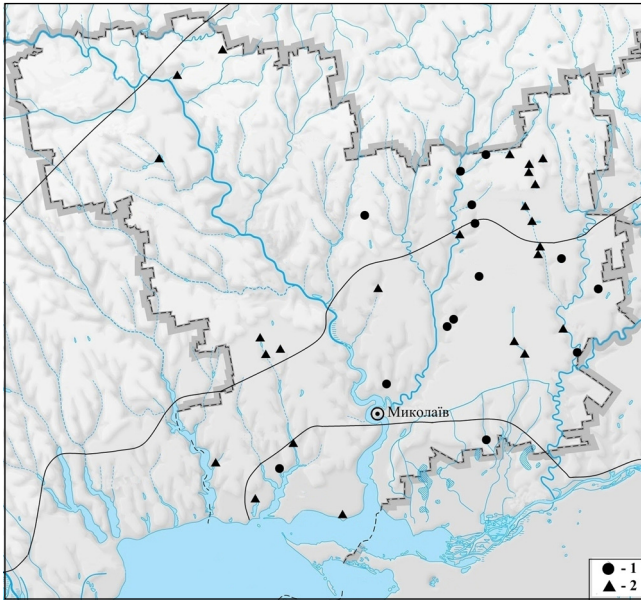

Рис. 4. Поширення огара у гніздовий період у Миколаївській області протягом 2010–2025 рр.

1 – гніздування доведено; 2 – спостереження пар, зграй і льотних виводків.

Fig. 4. Distribution of Ruddy Shelduck in breeding period in Mykolayiv region during 1987–2025.

1 – breeding confirmed; 2 – records of pairs, flocks and flying broods.

Твердження про гніздування огара на Дніпровському лимані в минулому (Воинственский, 1960 та ін.) є помилковим (Москаленко, 2012), оскільки базується на даних про гніздування галагаза, який наведений під назвою огар, але з латинською назвою галагаза (Браунер, 1894). Й.К. Пачоський (1906) для Херсонської губернії згадував огара як рідкісний залітний вид, один птах був здобутий у пониззі Дністра. Він також писав, що ці качки розмножуються в норах на Сиваші. У роботі, присвяченій качкам Нижнього Дніпра, Й.К. Пачоський (1911) зазначає рідкісність огара та вказує на єдине спостереження птаха на озері біля м. Олешки і припускає, що це могла бути особина з напіввільної популяції БЗ «Асканія-Нова». Л.Ф. Назаренко (1958) у Придністров'ї та на прилеглий території огара не спостерігав.

Тобто прямих доказів, які вказують на гніздування виду в сучасних межах Миколаївської, до речі, як і Одеської, областей у минулому, немає. Фактично, гніздування в Північному Причорномор'ї було доведено лише К. Кесслером (1860) для Криму.

Д.О. Подушкін (1913) писав, що огар буває під час перельотів на Кінбурнському п-ові в лютому (ст. стиль), а восени його не спостерігали. У лютому – березні тут його зустрічав і М.І. Клименко (1950). Т.Б. Ардамацька (1991) писала про гніздування огара з 1980 р. у штучних гнізділках Кінбурнського лісомисливського господарства та про зустрічі птахів у районі Волижиного лісу й на прилеглий території Херсонської області в 1981–1984 рр. Йдеться про завезених птахів. Вказівка на гніздування виду на Кінбурнському п-ові в 1990-х рр. (Костюшин, 1999) є помилковою (Редінов та ін., 2022). На прилеглий території вид теж трап-

лявся зрідка. У верхів'ї Тилигульського лиману в серпні 1983 р. та 1985 р. здобуто 3 ос. (Кошелев і др., 1991).

Вперше про гніздування огара в Миколаївській області повідомили орнітологи з БЗ «Асканія-Нова» (Мезинов, Зубко, 2010). В цитованій публікації на картосхемі поширення виду в Україні показано два місця гніздування на Миколаївщині. Птахів виявлено протягом 1996–2006 рр. в районі м. Снігурівка та с. Маліївка Баштанського району. З 1994 по 2007 рр. огарів кілька разів спостерігали під час кочівель і міграцій (Руденко і др., 1996; Редінов, 2010; М.В. Шинкарук, особ. повід.).

З 2008 р. огарі почали траплятися регулярно, зокрема й у гніздовий період. У наступні роки кількість реєстрацій і географія зустрічей виду зростали. Проведені у 2015 та 2018 рр. обліки на ставках у басейнах річок Південний Буг і Висунь, разом із випадковими спостереженнями, показали, що в межах Миколаївської області вид досить поширений (рис. 4). З 2017 р. спостерігається його розселення в північно-західну частину області. Біля лісостепової зони птахів спостерігають із 2020 р. У лісостеповій частині області його нами у 2017 р. не було виявлено. Потенційно огар може там гніздитися, судячи зі спостереження 1.06.2024 р. на одному зі ставків в околицях с-ща Любашівка Одеської області 55 дорослих особин і 4 пар із пташенятами (І.П. Гержик, особ. повід.).

Дані про спостереження огара протягом 1987–2025 рр. згруповані по районах і розміщені в алфавітному порядку відповідно до назв населених пунктів.

*Баштанський р-н:*²⁰ • ок. с. Анастасівка, ур. Чабанка, 28.05.2018 р. – пара і 4 ос. на ставку (Редінов і др., 2020); • м. Баштанка та околиці, 30.05.2018 р. – дві пари з пташенятами, по 3 pull у кожній сім'ї віком 6–7 діб на ставках очисних споруд біля південно-західних околиць міста, 2 пари обліковано на крайньому ставку біля північно-східної околиці міста, KR, PP, OF; • ок. с. Великоолександрівка, 12.06.2021 р. – пара на ставку й самка з pull на іншому ставку; • ок. с. Веселий Кут, Березнегуватська ТГ, 19.05.2022 р. – 1 ос., 25.05.2022 р. – 2 ос., 18.06.2022 р. – 2 ос., 20.06.2022 р. – пара і 8 pull, 27.07.2022 р. – пара й 4 pull, В. Новак (eBird 128372471, 74265353 та ін.); • ок. с. Ганнівка, 30.05.2018 р. – 38 птахів прилетіли ранком на став, погаласували й полетіли, певно годуватися на поля, KR, PP, OF; • ок. с. Григорівка, 29.05.2018 р. – 3 пари на 2 ставках, KR, PP, OF; • ок. с. Добра Воля, 29.05.2018 р. – пара з 6 pull віком 5–7 діб і дорослий птах з 24 pull у віці 5–7 діб, KR, PP, OF; • ок. с. Добра Криниця, 9.05.2013 р. – пара з 12 pull віком 3–5 діб на ставку й самець на іншому ставку, KR, Д. Олійник, 12.06.2014 р. – 1 ос. на ставку, KR, ZP; • ок. с. Затишне, 8.05.2016 р. – пара з 8 pull віком 3–5 діб на ставку, ще по парі птахів обліковано на двох інших ставках, KR, PP; • ок. с. Калуга, 25.05.2018 р. – 2 пари, одна з них із 3 pull віком 4–5 діб. KR, PP, OF; • ок. с. Калинівка,

²⁰ На гніздуванні огар нами виявлений і на прилеглий території, неподалік від східної межі області: біля с. Новопавлівка Великоолександрівської ТГ Бериславського району Херсонської області на 5 ставках 28.05.2018 р. обліковано 44 ad і 4 виводки – всього 18 pull віком 3–7 діб, KR, PP, OF; біля с. Макарівка Кривоозерського району Дніпропетровської області на ставку 12.06.2021 р. трималась самка з мінімум 4 pull, KR, PP.

Снігурівська ТГ, 25.09.2015 р. – 2 ос. на ставку, KR, ZP; • ок. с. Любомирівка, р. Висунь, 27.04 – 11.05.2022 р. – 1–4 ос. в різних локаціях, В. Новак (eBird129083762 та ін.); • ок. с. Маліївка, 6.06.2008 р. – 1 ос. на ставку, KR, 28.05.2018 р. – згряя з 52 ос. на березі ставка, KR, PP, OF; • ок. м. Новий Буг, 2012 р. – пара з 12 pull (вижило 6) виявлена в затопленому кар'єрі на захід від міста, О. Шепель (особ. повід.) (Редінов, 2015); • ок. с. Новоантонівка, 12.06.2014 р. – на крайньому ставку виявлено дорослого птаха з пуховими пташенятами, на березі виявлено мертвого дорослого птаха, весною тут трималися 4 пари, KR, ZP, О. Шепель (особ. повід.) (Редінов, 2015); • ок. с. Нововасилівка, 13.07.2015 р. – згряя з 16 ос. над ставком, KR, PP, OF; • ок. с. Нововолодимирівка, 28.05.2018 р. – 3 ос. на одному зі ставків, KR, PP, OF; • ок. с. Новодмитрівка, 29.05.2018 р. – 2 ос. на ставку, KR, PP, OF; • ок. с. Новомихайлівка, 13.07.2015 р. – 5 juv на березі ставка, 29.05.2018 р. – пара на ставку біля села і ще пара на ставку на північ від села, KR, PP, OF; • ок. с. Новосілля, 13.07.2015 р. – виводок із 2 ad і 16 juv на березі ставка, KR, PP, OF; • ок. с. Новоукраїнка, Березнегуватська ТГ, 28.05.2018 р. – 3 пари, з яких одна з 9 pull віком 4–5 діб, друга – з 16 pull віком 5–7 діб на ставках, KR, PP, OF; • ок. с. Новоюр'ївка, 28.05.2018 р. – пара на ставку, 24.06.2020 р. – 6 juv, KR, PP, OF; • ок. с. Олександрівка, 3.05.2024 р. – 1 ос. на р. Інгулець, К.І.П.; • ок. с. Пелагіївка, 2021–2024 рр. – виводок на Софіївському вдсх, О. Шепель (особ. повід.); • ок. с. Петрівка, 29.05.2018 р. – пара на ставку, KR, PP, OF; • ок. с. Показне, 28.05.2018 р. – 1 ос. на ставку, KR, PP, OF; • ок. с. Пришиб, 30.05.2010 р. – пара на березі р. Висунь, KR, PP, OF; • ок. с. Сухий Став, 30.05.2018 р. – пара на ставку, KR, PP, OF; • ок. с. Тихий Став, 28.05.2018 р. – 1 ос. на ставку, KR, PP, OF; • ок. м. Снігурівка, 30.05.2016 р. – на трасі приблизно за кілометр на північ від міста підібрано птаха з пошкодженням крилом, В. та О. Чауси (особ. повід., є фото); • ок. с. Червона Долина, 30.05.2018 р. – 3 ос. на ставку, KR, PP, OF; • ок. с. Шевченкове, Володимирівська ТГ, 30.05.2010 р. – пара над полем біля ставка, 13.07.2015 р. – пара та 3 juv на ставку, KR, PP, OF.

Вознесенський р-н: • за 1,5 км на схід від с. Актове, 22.05.2021 – 1 ос. на ставку (Артамонов та ін., 2024); • ок. с. Антонівка, Доманівська ТГ, 29.08.2021 р. – 1 ос. на ставку (так само); • між с. Бузьке та с-щем Олександрівка, Олександрівське вдсх, 4.02.2022 р. – 1 ос. (так само); • ок. с. Водяне, 5.07.2017 р. – 2 пари з 8 і 12 pull відповідно, на ставку, одного огара спостерігали тут 1.04, а 8.05 та 13.05.2017 р. бачили відповідно 8 і 2 ad, Т. Кон і співробітники ПЗ «Єланецький степ» (особ. повід.); 30.06.2019 р. – 7 ad і 17 juv, KR, І. Моїсєєв; 16.10.2019 р. – 20 ос. сіли на поле, 10.03.2021 р. – 2 ос. на ставку, Т.Ф. Кон (особ. повід.); • ок. с. Водяно-Лорине, 8.03.2024 р. – 2 ос. на березі р. Громоклія, Г. Драбинюк (iNat205108818); • Єланецьке відділення ПЗ «Єланецький степ», 9.04.2021 р. – 2 ос. пролетіли над нижньою частиною балки Орлова й сіли на поле, І. Моїсєєв (особ. повід.); 21.04.2024 р. – 2 ос. у балці Роза, О. Бугай (iNat207523755); 4.06.2024 р. – 1 F, О. Бугай (iNat220498858); • ок. с. Маринівка, 4.07.2025 р. – 5 juv на водоймі, Lavrinenkokaterina (iNat205108818); • ок.

с. Новоолександрівка, 09.2000 р. – згряя з 6 ос. на ставку (Редінов, 2010); • в межах колишнього Доманівського р-ну, 8.05.2020 р. – 1 ос. біля річки, V. Klyumenko (особ. повід.).

*Миколаївський р-н:*²¹ • ок. с. Анатолівка, 2.08.2018 р. – 1 ос., 19.07.2019 р. – 1 ос., PP; 20.07.2025 р. – 2 пари, О. Кондратенко (особ. повід.); • ок. с. Бессарабка, 31.07.2016 р. – 1 ос., 2.08.2018 р. – 1 ос., PP; 13.05.2020 р. – 2 ос., В. і Т. Нікуленки (eBird68963240); • ок. с. Благодатне, 21.05.2020 р. – пара на калюжі серед поля, у червні не було, KR, ZP; • ок. с. Василівка, Кінбурнський п-ів, 2000–2010 рр. – мінімум 5 спостережень по 1–2 ос., М. Шинкарук (особ. повід.), 28.08.2011 р. – 1 ос. в ур. Василівські стави (Редінов, Петрович, 2023); • ок. с. Кам'янка, балка Кам'янська, 8.04.2007 р. – 2 пари, 15.04.2007 р. – 1 пара (пізніше птахів тут не було), 20.04.2018 р. – згряя з 20 ос., KR, ZP; • ок. с. Іванівка, Степівська ТГ, 8.05.2022 р. – 8 ос. на ставку, OR; • ок. с. Капустине, 27.07.2017 р. – 2 ос. (UkrBIN41589), 13.03.2019 р. – 5 ос. на ставку, 17.03.2019 р. – пара на березі іншого ставка (iNat 21321840), 9.03.2020 р. – 2 ос., Р. Степовий (особ. повід.), 31.05.2020 р. – 1 ad і 4 pull у пусі, 14.06.2020 р. – 7 pull старше 15 діб, Р. Степовий (особ. повід.), 2.07.2020 р. – 3 juv, 19.07.2022 р. – згряя з 8 ос. (iNat 125794957), 3.03.2021 р. – 1 ос., 15.03.2021 р. – 2 ос., 1.04.2021 р. – 2 ос., 8.07.2021 р. – згряя з 8 ос. (iNat 86196819), 21.02.2024 р. – 1 ос. (iNat 200001403), 3.04.2024 р. – 2 ос. (iNat 206800991), 28.01.2025 р. – 4 ос. (iNat 259864686), 5.03.2025 р. – 3 ос. (iNat 264001819). Р. Степовий, 30.03.2019 р. – 2 ос. на ставку, І. Моїсєєв (особ. повід.); • ок. с. Катеринівка, 25.04.2016 р. – 4 ос. на полі біля ставка, OR; • ок. с. Коблеве, пониззя Тилігульського лиману, 14.07.2008 р. – 1 ос., OF, 24.05.2013 р. – 1 ос. (Кодруль, 2016), 15–16.08.2018 р. – 3 ос. (Гержик, Деркач, 2019), 4.03.2019 р. – 2 ос., PP, 20.11.2019 р. – 1 ос., Ю. Кодруль (eBird 61666120), 12.09.2020 р. – 6 ос., Н. Гончарик, Д. Петриченко (<https://uabirds.org/>), 22.09.2020 р. – 2 ос., О. Шеремет (eBird74121442), 24.09.2020 р. – 4 ос., О. Шеремет (eBird74241473), 12.10.2020 р. – 1 ос., PP, 11.04.2021 р. – 1 ос., А. Міськов (<https://uabirds.org/>), 25.09.2023 р. – 4 ос., Є. Лобода (eBird151054063), 16.01.2020 р. – 3 ос., 15.01.2023 р. – 2 ос., 16.01.2024 р. – 2 ос., І. Гержик (особ. повід.), 9.02.2025 р. – 2 ос., О. Бурковський, К. Пилипюк (eBird218076387), 4.08.2025 р. – 3 ос., Н. Гончарик, Д. Петриченко (eBird2264939051); • ок. с. Новокиївка, 9.05.2016 р. – пара вела 9 pull на ставок, ще 2 пари виявлено на інших ставках, KR, PP; • ок. с. Піщаний Брід, 30.04.2018 р. – 2 ос. летіли невисоко в південно-східному напрямку над полями, KR, 20.05.2018 р. – 2 ос. на ставку на схід від села, OR, 14.03.2020 р. – 2 ос. летіли, OR; • ок. с. Покровка, Кінбурнський п-ів, 12.09.2014 р. – згряя з 12 ос. летіла над оз. Черніне у східному напрямку, KR, О. Настаченко, 29.08.2016 р. – 1 ос. на шпилі Покровської

²¹ Інформація про спостереження 14.10.2010 р. між селами Василівка та Геройське 150 ос. огара (Костюшин, 2018) помилкова. Помилка виникла з технічних причин, ці дані стосуються галагаза. В обліку також брали участь З. Петрович і К. Редінов. Ця ж помилка є і в інших публікаціях (Петрович і др., 2010; Kostyshyn et al., 2011), а в роботі О.С. Мезінова (2024) вона фігурує взагалі як два різних спостереження огара.

Місяць	III		IV			V			VI			VII		
	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Відкладання й насиджування яєць														
Вилуплення пташенят														
Пташенята набувають здатності літати														

Рис. 5. Фенологія розмноження огара в Миколаївській області.

Fig. 5. Breeding phenology of Ruddy Shelduck in Mykolayiv region.

коси, Є. Яцюк (особ. повід.); 10 та 19.07.2013 р. – пара на оз. Попове, 6.03.2018 р. – 1 птах летів уздовж берега моря в південно-східному напрямку, KR, ZP, 13.08.2018 р. – 1 ос. біля оз. Черніне, П. Тимків (<https://uabirds.org>); • ок. с. Покровське, 4.02.2012 р. – 1 птах годувався на солонці біля села (Редінов, Петрович, 2023), 14.09.2020 р. – 1 пролетів, PP; • ок. с. Покровське, Кінбурнський п-ів, Кінбурнська стрілка, 25.09.2020 р. – 4 ос., О. Шеремет (eBird74265353); • між с. Покровське та с. Василівка, Кінбурнський п-ів, 6.07.1994 р. – 4 ос. в ур. Бієнкові плавні (Руденко и др., 1996), 7.06.2018 р. – 1 птах в ур. Бієнкові плавні, KR; • ок. с. Рибаківка, оз. Солонець-Тузли, 27.04.2013 р. – 1 ос., 23.06.2013 р. – зграя з 23 ос., PP, OF; • ок. с. Рибаківка, 14.01.2016 р. – зграя з 11 ос. у морі біля мису Аджияск, PP, OF; • ок. с. Рівне, 26.04.2016 р. – 2 ос. біля скирти поблизу ферми, В. Руденя (особ. повід.); 17.02.2019 р. – 2 ос. на полі, ZP; • ок. с. Рівне, Березанський лиман, 17.11.2019 р. – 2 ос. на ставку, ZP; • ок. с. Солончаки, балка Аджигол, 27.05.2009 р. – зграя з 7 ос. між ставком і лиманом. ZP; • ок. с. Сонячне, Березанський лиман, 14.02.2009 р. – пара на ставку, 4.05.2025 – 1 птах на косі на правому березі, KR, ZP; • ок. с. Степове, 18.05.2019 р. – 4 ос., 26.04.2021 р. – 2 ос. на ставку, OR; • ок. с. Сухий Єланець, 15.05.2020 р. – пара в балці, В. Неміровський (особ. повід.); • ок. с. Суходіл, Березанський лиман, 7.06.2009 р. – 12 ос., 17.04.2011 р. – 4 ос., 1.05.2011 р. – 2 ос., 21.04.2012 р. – 5 ос. на ставку, ZP; • ок. с. Ташине, гирло р. Царега, 26.09.2020 р. – 5 ос., О. Рожко (iNat169056707), 23.03.2024 р. – 20 ос., О. Бурковський (особ. повід.), 4.05.2024 р. – 1 ос., О. Бурковський та ін. (eBird175436958); • ок. с. Червоне Поле, 29.04.2024 р. – 5 ос., 15.05.2025 р. – 2 ос. на пересохлому ставку, OR, 8.03.2025 р. – 2 ос. на ставу (fb-повід., фото); • ок. с. Чорноморка, Березанський лиман, 2.03. 2016 р. – 1 ос., 8.03.2016 р. – 2 ос. на Каборгській косі, ZP; • так само, 30.03.2020 р. – 2 пари, 2.01.2023 р. та 5.05.2023 р. – по 1 ос. пролетіли вверх по балці Коваковій, KR; • так само, Бейкушська затока, 17.07.2023 р. – 7 juv сіли на став і невдовзі відлетіли, 20.03.2024 р. – 3 ос. сіли на став, 12.06.2024 р. – 16 ос. пролетіли у східному напрямку, 21.04.2025 р. – 1 птах пролетів, KR; • ок. с. Шевченкове, Чорноморська ТГ, 1.05.2011 р. – 2 ос. в котловані з водою на поді, ZP; • ок. с. Широколанівка, 12.04.2008 р., 9.03.2013 р., 30.05.2016 р., 7.05.2017 р. – по 1 ос., 6.05.2018 р. – зграя з 9 ос., 20.05.2018 р. – 1 ос., 24.03. 2019 р. – 2 пари, 7.05.2019 р. – 11 ос., 31.05.2022 р. – 8 ос. на ставку на південь від села (Редінов, 2016б; KR, OR); • ок. с. Шмідтівка, затока Березанського лиману, став, 15.05. 2022 р. – 53 ос., 22.05.2022 р. – 23 ос., 12.06.2022 р. – виводок, 26.06.2022 р. – 2 ad і 10 pull, 4.05.2025 р. – 6 ad, ZP, KR; • ок. с. Центральне, 9.05.2016 р. – 2 пари на ставку, KR, PP.

Первомайський р-н: • с. Мигія, 27.05.2024 р. – 2 ос., А. Усатенко (eBird177655082); • ок. с. Новогригорівка, Благодатненська ТГ, 20.05.2020 р. – 2 ос. на ставку (Артамонов та ін., 2024); • ок. с. Софіївка, ур. Літній хутір Скаржинського, 10.06.2019 р. – 1 ос. на ставку (так само).

Чисельність огара станом на 2021 р. для Миколаївської області оцінено у 2–5 гніздових пар і до 150 ос. під час міграцій (Мезінов, 2024). Ми оцінюємо чисельність огара у 35–55 гніздових пар і 200–300 особин, котрі не беруть участі в розмноженні.

Щодо походження огарів, котрі заселили територію області, ми дотримуємось версії М.В. Баніка (2014) про експансію птахів в Україну зі східної частини ареалу. Стрімкому розселенню виду та зростанню його чисельності на території країни передувало розселення та зростання чисельності огара на півдні рф, простежене з кінця 1950-х рр. (Казаков и др., 2004; Белик, Гугуєва, 2016; Белик, 2021 та ін.). Це підтверджується напрямком розселення, часом появи та стрімким зростанням чисельності огара. Версія про заселення території Миколаївської області птахами з напіввільної частково осілої популяції БЗ «Асканія-Нова» (Мезінов, 2024) є малоімовірною (Банік, 2014). Незважаючи на відносну близькість заповідника до меж Миколаївської області, до 2008 р. огарів дуже рідко спостерігали в регіоні (Клименко, 1950; Руденко и др., 1996; Редінов, 2010). Це стосується й розташованої західніше Одеської області, де огар також розселився нещодавно (Герчик, 1999; Яковлев, Гайдаш, 2015 та ін.; наші дані). Зазначимо, що у Східних Балканах спостерігається чітка тенденція збільшення чисельності огара під час міграцій і зимівлі з 2012 р. Суттєве зростання відмічене з 2016 р. Протягом 2008–2019 рр. зафіксоване значне розширення гніздового ареалу в Болгарії (Shurulinkov et al., 2020). Також у XXI ст. зросла чисельність виду в Румунії та Греції (Shurulinkov et al., 2020).

Прим. Терміни весняної міграції досліджені слабо. Птахи з'являються в кінці січня – березні: 9.03.2013 р. – захід області; 3.03.2021 р., 21.02.2024 р., 28.01.2025 р. – околиці с. Капустине Миколаївського району; 10.03.2021 р. та 8.03.2024 р. – поряд із Єланецьким відділенням ПЗ «Єланецький степ»; 14.02.2009 р., 2.03.2016 р., 17.02.2019 – Березанський лиман. Середня дата (n = 9) – 25.02 ± 4,6 діб, медіана – 3.03 (lim: 28.01–10.03, SD = 13,7). Міграція триває протягом лютого – березня та, вірогідно, закінчується в першій половині квітня. На Східних Балканах весняну міграцію спостерігали протягом лютого – квітня (Shurulinkov et al., 2020).

У гніздовий період у місцях гніздування й поза ними також тримаються птахи, котрі не беруть участі в розмноженні. Найбільші скупчення їх спостерігали 23.06.

2013 р. – 23 ос. на оз. Солонець-Тузли, 28.05.2018 р. – 52 ос. в околицях с. Маліївка, 30.05.2018 р. – 38 ос. біля с. Ганнівка, 15.05.2022 р. – 53 ос. на ставку в затоці Березанського лиману.

Гніздування. Пари в огарів постійні, нові формуються восени чи весною (Лысенко, 1991; Мезинов, Зубко, 2010). Появу птахів у місцях гніздування спостерігали відразу після прильоту, найраніше – 28.01.2025 р., зазвичай – у лютому – березні.

Дорослі огарі та виводки тримаються, як правило, на ставках, у тому числі на полях фільтрації, звичайно з пологими берегами. Також птахів спостерігали на березі р. Висунь. Наповненість ставків, що їх займає огар, зазвичай залежить від опадів, до того ж площа водного дзеркала в них зменшується протягом літа або вони й повністю висихають.

Гніздиться огар у норах та інших укриттях, часто на значній віддалі від водойми, до 4–6 км (Лысенко, 1991). За спостереженнями в Україні та Європі загалом до відкладання яєць він приступає у другій половині березня – першій половині квітня (Stamp, Simmons, 1977; Лысенко, 1991; Мезинов, Зубко, 2010). На ставках БЗ «Асканія-Нова» в окремі роки навіть із початку II декади березня (Зубко и др., 2003). Яйця відкладає щодня, інколи через дві доби (Мезинов, Зубко, 2010).

За даними В.І. Лисенка (1991), розмір кладки в огара в Україні в середньому становить – 10,1 (8–12) яєць. У БЗ «Асканія-Нова» розмір кладок у 1–2-річних самок становив – 5–10, старших – 9–18 яєць (Зубко и др., 2003). У Європі загалом розмір кладки становить – 8–9 (6–12) яєць (Stamp, Simmons, 1977), у Болгарії – 6–13 яєць (Bogdanova, Zehindjiev, 2000).

Насиджує кладку самка 27–29 (25–30) діб. Інкубація починається після відкладання останнього яйця (Лысенко, 1991; Зубко и др., 2003).

Згідно наших спостережень, огарі починають відкладати яйця з кінця березня. В околицях с. Добра Криниця 9.05.2013 р. виявлена пара з 12 pull віком 3–5 діб. Розрахунок показує, що перше яйце було відкладено приблизно 27.03. Найпізніше пухові пташенята відмічені 12.06.2014 р. – в околицях с. Новоантонівка. Льотних молодих птахів найраніше спостерігали 24.06.2020 р. – в околицях с. Новоюр'ївка та 30.06.2019 р. – біля с. Водяне. Загалом період розмноження від початку кладки яєць до підняття пташенят на крило триває з III декади березня по III декаду липня (рис. 5).

Наступного дня після вилуплення батьки ведуть пташенят до найближчої водойми, захищаючи їх від хижаків і людей (Лысенко, 1991). Стосовно людини та хижих ссавців спостерігали таку поведінку: птахи літають поруч, сідають на землю або воду, імітують поранення, здимають галас. Пташенята розбігаються й ховаються у траві та притискаються до землі. Якщо виводок перебуває на березі, то при появі людини він відпливає від берега. На воді пташенята рятуються від небезпеки пірнаючи. Одно-го разу спостерігали, як самець огара атакував молодого лебедя-шипуну (*Cygnus olor*) поблизу виводка пухових пташенят (фото 4).

Виводки можуть об'єднуватись у «клуби», які супроводжує пара птахів, інколи один птах із пари. Наприклад,

29.05.2018 р. дорослий птах супроводжував 24 pull. Розмір виводків за нашими спостереженнями ($n = 16$): 3 pull – 3, 4 – 1, 6 – 1, 7 – 1, 8 – 3, 9 – 1, 10 – 1, 12 – 3, 16 – 1, 24 – 1. Середній їх розмір – $9,1 \pm 1,4$ (3–24, Me – 8, SD – 5,5).

Відліт. Виводки після підняття на крило тримаються в місцях гніздування та здійснюють кочівлі. Поза місцем гніздування зграю молодих птахів спостерігали 17.07.2023 р. – став в околицях с. Чорноморка. В околицях Єланецького відділення ПЗ «Єланецький степ» ще 16.10.2019 р. бачили 20 птахів, котрі сіли годуватись на поле неподалік від с. Водяне.

Пролітні зграї огарів зустрічали у приморській смузі переважно у вересні: 12.09.2014 р. – 12 ос., 25.09.2020 р. – 4 ос. на Кінбурнському п-ові; 12.09.2020 р. – 6 ос., 26.09.2020 р. – 5 ос., 25.09.2023 р. – 4 ос. на Тилігульському лимані. Окремі птахи і зграї також трапляються протягом жовтня – листопада. Найпізніша зустріч: 20.11.2019 р. – 1 ос. у пониззі Тилігульського лиману.

Зимівля. Як ми зазначали вище, огарі в окремі роки прилітають в останніх числах січня та в лютому. Зимівля виду в Миколаївській області має випадковий характер. На Кінбурнському п-ові 4.02.2012 р. 1 птах годувався на солонці біля с. Покровське (Редінов та ін., 2022), на Олександрівському вдсх на р. Південний Буг птаха спостерігали 4.02.2021 р. (Артамонов та ін., 2024). Не виключено, що це були мігранти. У морі біля мису Аджияск в околицях с. Рибаківка 14.01.2016 р. трималася зграя з 11 ос. У пониззі Тилігульського лиману, де птахи нами взимку не реєструвались, у січні 2020, 2023 та 2024 рр. І.П. Герчик (особ. повід.) спостерігав по 2–3 ос. Грудневі зустрічі огарів нам поки що невідомі.

Лімітуючі фактори, охорона. Такі ж як у галагаза. Птахи годуються на полях, тому можуть потерпати через використання пестицидів, зокрема під час заходів по зменшенню чисельності мишоподібних гризунів (Петрович та

Фото 4. Самець із пари, котра має пухових пташенят, переслідує молодого лебедя-шипуну. 8.05.2016 р., околиці с. Затишне, Баштанський район.

Фото П.С. Панченка.

Photo 4. A male from a pair with downy chicks chases a young Mute Swan.

ін., 2021). Вид добре розводиться в неволі (Зубко і др., 2003 та ін.).

Огар охороняється в РЛП «Приінгульський», РЛП «Тилигульський», НПП «Білобережжя Святослава», НПП «Бузький Гард», РЛП «Кінбурнська коса», Чорноморському БЗ. Зазначимо, що заповідний Кінбурнський п-ів і Чорноморський БЗ тимчасово окуповані, а півострів із лютого 2022 р. перебуває на лінії фронту (Редінов, Петрович, 2023).

Різне. Варіанти назв цієї качки в Україні: красная утка (рос.) (Nordmann, 1840); красная утка (рос.), огарь (рос.) (Пачоский, 1906; Подушкин, 1913); огарь (рос.) (Назаренко, 1958); огар – сучасні назви виду мисливцями (наші дані).

***

Миколаївська область відіграє важливу роль у збереженні популяції галагаза та огара. Для галагаза важливе узбережжя Причорномор'я з лиманами, солоними озерами, а для огара – гідрологічна мережа річок із численними ставками.

Масове створення ставків у ХХ ст. сприяло розселенню галагаза у степовій частині області та появі огара на гніздуванні. З рідкісного пролітного (кочового) виду він у ХХІ ст. перейшов у статус нечисленного гніздового, літучого, перелітного та рідкісного зимуючого. Появу огара та його розселення ми пов'язуємо з експансією птахів зі східної частини ареалу. Розселенню галагаза по ставках, імовірно, сприяло зростання чисельності виду та заборона полювання.

Обидва види качок, особливо пташенята, потерпають від хижаків, жовтоногого мартина, пересихання водою, браконьєрства, дефіциту місць для гніздування.

Дивує відсутність решток галагаза у викопній «фауні» Ольвії, о. Березань та інших пам'яток археології на території Миколаївської області, в той час як знахідки огара є (Воинственный, 1960, 1967; Яниш, Каспаров, 2015; Gogobets, Rudenko, 2022). Галагаз, як досить великий птах, мав би привертати увагу людей як об'єкт полювання.

Ще раз звертаємо увагу дослідників на те, що в давніх історичних джерелах і орнітологічних роботах огарем інколи називали й галагаза, що вносить плутанину та призводить до тиражування помилок (Браунер, 1894; Москаленко, 2012 та ін.).

Подяки

Автори висловлюють подяку за надані дані та/або допомогу в підготовці статті І.П. Гержику, Л.В. Горобцю, В.М. Грищенку, О.В. Кондратенку, І.С. Моїсєєву, О.С. Настаченку, Д.С. Олійнику, О.О. Редінову, Р. Степовому, О.В. Шепелю, Є.О. Яцюку та багатьом іншим.

ЛІТЕРАТУРА

Ардамацкая Т.Б. (1958): Некоторые особенности гнездования утиных в районе Черноморского заповедника. - Тр. Черноморского гос. зап-ка. Голая Пристань: Тип. им. Жданова. 2: 35-64.
 Ардамацкая Т.Б. (1984): Гнездование утиных и ржанкообразных на островах Тендровского залива Черноморского заповедника. - Орнитология. Москва: МГУ. 19: 41-49.
 Ардамацкая Т.Б. (1991): Редкие и исчезающие птицы Черноморского государственного биосферного заповедника АН УССР и сопредель-

ных территорий. - Редкие птицы Причерноморья. К. – Одесса: Лыбидь. 54-69.
 Ардамацкая Т.Б. (1992): Изменение видового состава, численности и размещения островного орнитокомплекса Черноморского заповедника за 60 лет. - Природные комплексы Черноморского государственного биосферного заповедника. К.: Наук. думка. 110-121.
 Ардамацкая Т.Б. (2003): Орнитофауна Кинбурнской косы в 1950–1980-е годы. - Розбудова екологічної мережі Українського Причорномор'я: стан та перспективи. Мат-ли наук.-практ. конф. Миколаїв: МДУ. 7-11.
 Артамонов В.А., Легкий С.В., Овсієнко Я.В. (2024): Раритетна фауна деяких регіонів Миколаївської області. - Поширення раритетного біорізноманіття в Україні. К. – Чернівці. 10-15. (Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Вип. 38).
 Баник М.В. (2014): Экспансия огаря (*Tadorna ferruginea*) в Харьковской области в 1990–2010-е годы и ее вероятные причины. - Птицы бас. Сев. Донца. Харьков. 12: 184-200.
 Белик В.П. (2021): Птицы Южной России. Материалы к кадастру. Том 1. Неворобьиные – Non-Passerines. Ростов-на-Дону – Таганрог: Изд-во ЮФУ. 1-812.
 Белик В.П., Гугуева Е.В. (2016): Пеганка и огарь в Волгоградской области. - Казарка. 19 (2): 49-66.
 Браунер А. (1894): Заметки о птицах Херсонской губернии. - Зап. Новорос. об-ва естествоиспыт. Одесса. 19 (1): 39-93.
 Браунер А.А. (1923): Сельско-хозяйственная зоология. Одесса: 1-я Государственная типография им. К. Маркса. 1-432.
 Браунер А. (1929): По приморским и песчаным заповедникам Украины. 3. Солено-озерная дача. 4. Буркаты. - Укр. мисл. та рибалка. 10: 10-17.
 Бузун В.А. (1986): Современные данные о численности и размещении пеганки в Северном Причерноморье. - Вестн. зоол. 5: 40-45.
 Бюллетень РОМ (2005): Итоги регионального орнитологического мониторинга. Август 2004 г. Азово-Черноморское побережье Украины / Под ред. И.И. Черничко. 2: 1-28.
 Воинственный М.А. (1960): Птицы степной полосы Европейской части СССР. Современное состояние орнитофауны и ее происхождение. К.: Изд-во АН УССР. 1-292.
 Воинственный М.А. (1967): Ископаемая орнитофауна Украины. - Природная обстановка и фауна прошлого. К.: Наук. думка. 3: 3-67.
 Гержик И.П. (1999): Встречи огаря в Северо-Западном Причерноморье. - Казарка. 5: 239.
 Гержик И.П., Деркач О.М. (2019): Учет птиц на Тилигульском лимане в августе 2018 г. - Бюл. РОМ:Итоги рег. орнит. монит. Август 2018 г. Мелитополь. 13: 13.
 Гержик И.П., Деркач О.М., Петрусенко В.А. (2016): Учет птиц на Тилигульском лимане в 2015 г. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. (Юго-Восточная Европа). Август 2015 г. Мелитополь. 10: 11.
 Гержик И.П., Деркач О.М., Стойловский В.П., Кивганов Д.А. (2021): Учеты птиц на Тилигульском лимане в августе 2021 г. - Бюл. РОМ: Підсумки регіонального орнітологічного моніторингу. Серпень 2021 р. Мелітополь. 15: 19-20.
 Давиденко И.В. (2021): Учеты птиц на лимане возле с. Морское в августе 2021 г. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. Август 2021. Мелитополь. 15: 21.
 Энциклопедія українознавства. Словникова частина / Гол. ред. В. Кубійович. Париж – Нью-Йорк: Молоде Життя, 1966. 2 (5): 1600-2000.
 Смелянова С.Ф. (2017): Каталог орнітологічної колекції Херсонського обласного краєзнавчого музею. Херсон: Айлант. 1-90.
 Забашта А.В. (2024): Материалы по гнездованию пеганки *Tadorna tadorna* и весеннему пролету белохвостого песочника *Calidris temminckii* на южном побережье Таганрогского залива. - Рус. орн. журн. 33 (2427): 2613-2617.
 Зубко В.Н., Мезинов А.С., Поповкина Ф.Б. (2003): Особенности гнездования огаря в заповеднике «Аскания-Нова». - Казарка. 9: 183-213.
 Казаков Б.А., Ломадзе Н.Х., Белик В.П. и др. (2004): Птицы Северного Кавказа. Ростов-на-Дону: Изд-во РГПУ. 1: 1-398.
 Кесслер К. (1860): Путешествие с зоологической целью к Северному берегу Черного моря и в Крым в 1858 г. К.: Унив. типография. 1-211.
 Кириков С.В. (1983): Человек и природа степной зоны. Конец Х – середина XIX в. Москва: Наука. 1-128.
 Киселев Ф. (1931): Гніздування галагаза на узбережжі Тендрівської затоки. - Укр. мисливець та рибалка. 8-9: 29-30.
 Клименко М.И. (1950): Материалы по фауне птиц района Черноморского государственного заповедника. - Тр. Черноморского гос. зап-ка. К.: Изд-во КГУ. 3-69.

- Ковеза Г.П., Галицький В.І. (1990): Николаївська область. - Географічна енциклопедія України. К.: Укр. рад. енци. ім. М.П. Бажана. 2: 348-350.
- Кодруль Ю.Н. (2016): Встречи редких и малочисленных видов птиц в Одесской и Николаевской областях в 2010–2016 гг. - Авіфауна України. 7: 50-59.
- Костин Ю.В. (1969): Птицы Крыма. - Дис. ... канд. биол. наук. К. 1-454.
- Костин Ю.В. (1983): Птицы Крыма. Москва: Наука. 1-240.
- Костюшин В. (1999): Кінбурнський півострів. - ІВА території України: території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів. К.: СофтАРТ. 180-181.
- Костюшин В.А. (2018): Находки краснокнижных видов птиц в Киевской и некоторых других областях Украины в 2009–2017 гг. - Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ. К. 1: 379-388. (Серія «Conservation Biology in Ukraine». Вип. 7, т. 1).
- Кошоруба В.В., Тарутин Т.С. (2003): Новые данные о гнездовании пеганки (*Tadorna tadorna* L.) в Днепровской области. - Бранта. 6: 202-203.
- Кошелев А.И., Корзюков А.И., Лобков В.А., Пересадько Л.В. (1991): Анализ численности редких видов птиц в Одесской области. - Редкие птицы Причерноморья. К. – Одесса: Лыбидь. 9-35.
- Кузьменко Т.М., Струс Ю.М., Бронсков О.І. та ін. (2021): Атлас гніздових птахів України. К.: УТОП. 1-296.
- Лысенко В.И. (1991): Гусеобразные. - Фауна Украины. К.: Наук. думка. 5 (3): 1-208.
- Мезинов А.С., Зубко В.Н. (2010): Биологические особенности огара, *Tadorna ferruginea* (Aves, Anseriformes), в условиях заповедника «Аскания-Нова». - Вестн. зоол. 44 (1): 63-71.
- Мезинов О.С. (2024): Ключові локалітети сучасного розповсюдження огара *Tadorna ferruginea* в Україні. - Біорізноманіття, екологія та експериментальна біологія. 26 (2): 54-71.
- Мейер А. (1794): Повествованное, землемерное и естественное описание Очаковской земли, сообщение в двух донесениях. Санкт-Петербург. 1-204.
- Москаленко Ю.О. (2012): Проблемні аспекти ретроспективного аналізу складу орнітофауни Нижньодніпровських піщаних масивів. - Природничий альманах. Сер. Біол. науки. Херсон. 18: 51-67.
- Назаренко Л.Ф. (1958): Орнитологическая фауна нижнего Приднестровья и ее хозяйственное значение. - Дис. ... канд. биол. наук. Одесса. 1-347.
- Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Николаївській області в 2007 р. / Під заг. ред. Є.О. Седельського. Николаїв: МДУ, 2008. 1-172.
- Національний атлас України. К.: ДНВП «Картографія», 2007. 1-440.
- Олейник Д.С., Рединов К.А. (2005): Материалы к орнітофауне Николаевской области. - Беркут. 14 (2): 265-267.
- Панченко П.С., Форманюк О.А. (2016): Учет птиц в низовьях Тилигульского лимана в 2015 г. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. (Юго-Восточная Европа). Август 2015 г. Мелитополь. 10: 12.
- Пачоский И.К. (1906): Объяснительный каталог Естественного-Исторического музея Херсонского губернского земства. Херсон: Тип. наслед. О.Д. Ходушиной. 1-204.
- Пачоский И.К. (1911): Утки низовья Днепра. - Птицеведение и птицеводство. Москва. 2: 1-20.
- Пекло А.М. (1997): Каталог коллекций Зоологического Музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 1. Неворобьинообразные – Non-Passeriformes (Пингинообразные Sphenisciformes – Журавлеобразные Gruiformes). К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины. 1: 1-156.
- Перелік видів тварин, що заносяться до Червоної книги України (тваринний світ), затверджений Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 19.01.2021 р. № 29.
- Перелік видів тварин, що підлягають особливій охороні на території Николаївської області, затверджений Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 28.09.2020 р. № 163.
- Петрович З.О., Деркач О.М. (2003): Гніздова орнітофауна о. Березань. - Птицы Азово-Черноморского региона: мониторинг и охрана. Николаев. 49-50.
- Петрович З.О., Костюшин В.А., Рединов К.А. (2010): Учеты птиц на Днепро-Бугском лимане. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. Октябрь 2010 г. 6: 9, 18-21.
- Петрович З.О., Рединов К.А. (2008а): Учеты птиц на Березанском лимане. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. Август 2006 г. 3: 17-18.
- Петрович З.О., Рединов К.А. (2008б): Учеты птиц на озере Солонец-Тузлы. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. Август 2006 г. 3: 19-20.
- Петрович З.О., Рединов К.А. (2010а): Учеты птиц на Березанском лимане. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. Август 2009 г., Мелитополь. 5: 12.
- Петрович З.О., Рединов К.А. (2010б): Побережье и озера Кинбурнского полуострова. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. Август 2009 г. Мелитополь. 5: 13.
- Петрович З.О., Рединов К.А. (2014): Учет птиц на Березанском лимане в 2012 г. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. (Юго-Восточная Европа). Август 2012 г. Мелитополь. 8. 2014: 13.
- Петрович З.О., Рединов К.А. (2016): Учет птиц на побережье и озерах Кинбурнского полуострова в 2015 г. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. (Юго-Восточная Европа). Август 2015 г. Мелитополь. 10: 14.
- Петрович З.О., Рединов К.О., Настаченко О.С. (2021): Масовое отрусення птахів в районі Біосферного заповідника «Асканія-Нова» взимку 2020/21 рр. - Матеріали VII наукових читань пам'яті С. Тарашука. Николаїв: Видавець Торубара В.В. 74-77.
- Петрович З.О., Рединов К.А., Петрович О.З. (2014): Учет птиц на побережье и озерах Кинбурнского полуострова в 2012 г. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. (Юго-Восточная Европа). Август 2012 г. Мелитополь. 8: 14.
- Подушкин Д.А. (1913): Заметки о перелетах и гнездовании птиц в окрестностях Днепровского лимана. - Зап. Крымского об-ва естествоисп. и любителей природы за 1912 г. 2: 72-121.
- Рединов К.А. (1999): Материалы по редким и малочисленным видам птиц Николаевской области. - Бранта. 2: 152-158.
- Рединов К.О. (2006): Орнітофауна природного заповідника «Сланецький степ». - Зап. справа в Україні. 12 (1): 46-56.
- Рединов К.О. (2010): Гусеподібні Anseriformes в районі природного заповідника «Сланецький степ». - Troglodytes. 1: 38-41.
- Рединов К.О. (2015): Матеріали до орнітофауни РЛП «Приінгульський» та його околиць. - Птахи Азово-Чорноморського регіону. 78-90.
- Рединов К.О. (2016а): Матеріали по фенології міграції птахів на заході Николаївської області. - Авіфауна України. 7: 69-77.
- Рединов К.О. (2016б): Орнітофауна агроландшафтів на заході Николаївської області в гніздовий період. - Беркут. 25 (2): 82-92.
- Рединов К.О. (2023): Інвазія золотавого шакала (*Canis aureus*) на півдні Николаївської області. - Знахідки чужорідних видів рослин і тварин в Україні. Чернівці: Друк Арт. 470-472.
- Рединов К.А., Гержик И.П., Форманюк О.А., Панченко П.С. (2010): Тилигульский лиман. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. Август 2009 г. Мелитополь. 5: 12.
- Рединов К.А., Панченко П.С., Форманюк О.А. (2020): Материалы к орнітофауне заповідного урочища «Чабанка» (Николаевская область) в гніздовий період. - Авіфауна України. 9: 59-64.
- Рединов К.А., Петрович З.О. (2014а): Учет птиц на озере у с. Морское в 2012 г. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. (Юго-Восточная Европа). Август 2012 г. Мелитополь. 8: 12.
- Рединов К.А., Петрович З.О. (2014б): Учет птиц на озере Солонец-Тузлы в 2012 г. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. (Юго-Восточная Европа). Август 2012 г. Мелитополь. 8: 12.
- Рединов К.О., Петрович З.О. (2016): Значення заповідних об'єктів Николаївської області для птахів внесених до Червоної книги України. - Troglodytes. 7: 94-102.
- Рединов К.А., Петрович З.О. (2020): Численность гнездящихся птиц на Кинбурнской косе (Николаевская область) в 2016–2020 гг. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. Гнездование 2016–2020 гг. 14: 13.
- Рединов К.А., Петрович З.О., Деркач О.М. (2014): Учет птиц на Тилигульском лимане в 2012 г. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. (Юго-Восточная Европа). Август 2012 г. Мелитополь. 8: 11.
- Рединов К.О., Петрович З.О. (2023): Птахи Кінбурнської коси. Еколого-фауністичний довідник. Николаїв: Вид-во Швець В.М. 1-196.
- Рединов К.О., Петрович З.О., Панченко П.С., Форманюк О.О., Настаченко О.С. (2022): Інвентаризаційний список орнітофауни Кінбурнського півострова та прилеглих акваторій і островів у межах Николаївської області. - Беркут. 31 (1-2): 1-18.
- Руденко А.Г., Яремченко О.А., Рыбачук К.В. (1996): Редкие виды птиц, отмеченные в Черноморском заповеднике в 1994 году. - Мат-ли конфер. 7–9 квітня 1995 р. м. Ніжин. К. 22-27.
- Русев И.Т., Жмуд М.Е., Корзюков А.И. и др. (1998): Характер зимовки птиц в Северо-Западном Причерноморье в 1998 г. - Зимние учеты птиц на Азово-Черноморском побережье Украины. Сб. мат-лов XVIII совещ. Азово-Черноморской орнитол. раб. группы (4–6 февраля 1998 г.). Алушта – К. 22-47.
- Стойловский В.П., Кивганов Д.А. (2020): Численность гнездящихся птиц в низовье Тилигульского лимана в 2019–2020 гг. - Бюл. РОМ: Итоги рег. орнит. монит. Гнездование 2016–2020 гг. 14: 11-12.

- Стригунов В.И., Ветров В.В., Милобог Ю.В. (2005): Пеганка (*Tadorna tadorna*) в степной части Правобережной Украины и Крыма. - Мат-лы III международного симпозиума по гусеобразным. Санкт-Петербург: Картофабрика ВСЕГЕИ. 250-251.
- Форманюк О.А., Панченко П.С., Корзюков А.И. (2003): Динамика численности гнездящихся птиц низовьев Тилигульского лимана в 1998–2002 гг. - Птицы Азово-Черноморского региона: мониторинг и охрана. Николаев. 108-109.
- Черничко И.И., Стойловский В.П. (1991): Организация республиканского орнитологического сезонного заказника «Тилигульская пересыпь». - Редкие птицы Причерноморья. К. – Одесса: Лыбидь. 212-232.
- Шугуров А.М. (1903): Заметки о птицах Херсонской губернии. - Естествознание и география. 6: 62-73.
- Яковлев М.В., Гайдаш А.М. (2015): Распространение огаря в Дунай-Днестровском междуречье Украины. - Бранта. 18: 118-128.
- Яниш Е.Ю., Каспаров А.К. (2015): О костных остатках поселения архаического времени Березань в Северном Причерноморье (Украина). - Археологический вестник. 21: 124-139.
- Bogdanova M.I., Zehtindjiev P.H. (2000): On the biology of the Ruddy Shelduck in Bulgaria. - Casarca. 6: 243-250.
- Cramp S., Simmons K. (1977): Birds of Europe, the Middle East and North Africa. Vol. 1. Ostrich to Ducks. Oxford Univ. Press. 1-722.
- Directory of Azov-Black Sea Coastal Wetlands. K: Wetlands International, 2003. 1-235.
- Gorobets L., Rudenko N. (2022): Remains of Birds from the Northwest Black Sea Ancient Settlements. - Environ. Archaeology. 27 (3): 306-322.
- Grishchenko V. (2004): Checklist of the birds of Ukraine. - Berkut. 13 (2): 141-154.
- Kostiushyn V., Chernichko J., Goradze I., Mamuchadze J., Gokhelasvili R., Akarsu F., Chernichko R., Diadicheva E., Vinokurova S. (2011): Results of the Autumn 2010 Migratory Waterbird Counts in the Azov-Black Sea Coastal Wetlands of Ukraine, Georgia and Turkey. - Wetlands International Black Sea Programme. 1-36.
- Nessing R. (2016): Ecology, breeding biology and breeding season displacement of the shelduck (*Tadorna tadorna*) on walfisch island/wismar bay, Germany. - Int. J. Avian & Wildlife Biol. 1 (1): 18-23.
- Nordmann A. (1840): Observations sur la Fauna Pontique. Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie. Exécuté en 1837 sous la direction de m. Anatole de Demidoff. Paris. 3: 1-306.
- Redinov K., Panchenko P., Formaniuk O., Petrovych Z., Oliynyk D. (2023): Materials on the avifauna of the hydrographic network of the Myolaiv region in the spring-summer period. Version 1.1. Ukrainian Nature Conservation Group (NGO). Occurrence dataset <https://doi.org/10.15468/2s9cyu>.
- Redinov K., Petrovych Z., Panchenko P., Nastachenko O., Formaniuk O., Skyrpan M., Strus I. (2022). Observations of waterbird species (non-Passerines) in the Pokrova spit on the Kinburn Peninsula. Version 1.1. Ukrainian Nature Conservation Group (NGO). Occurrence dataset <https://doi.org/10.15468/fzq5ze>.
- Shurulinkov P., Daskalova G., Popov K., Dalakchieva S., Tzonev R., Dimchev I., Ralev A. (2020): Recent changes in the presence status and numbers of ruddy shelduck (*Tadorna ferruginea*) in the Eastern Balkans. - Historia naturalis bulgarica. 41: 41-49.